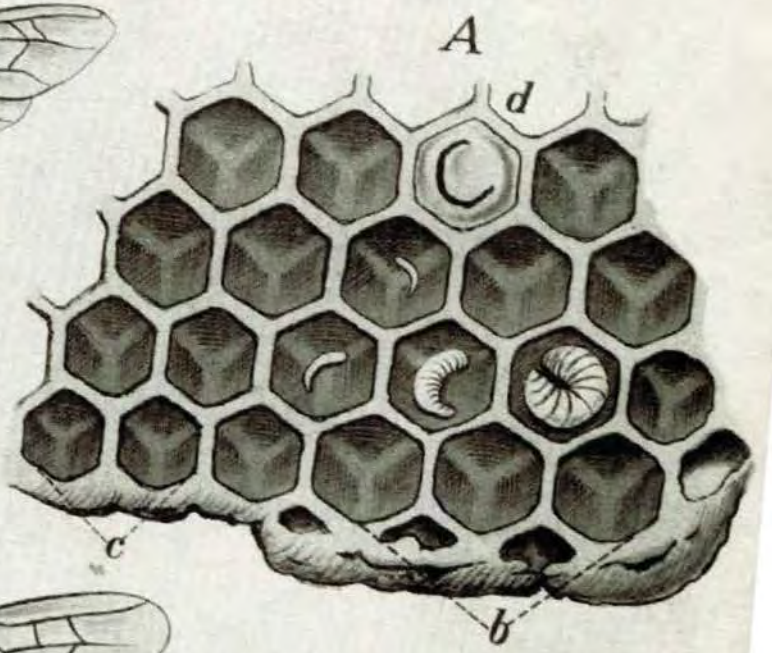
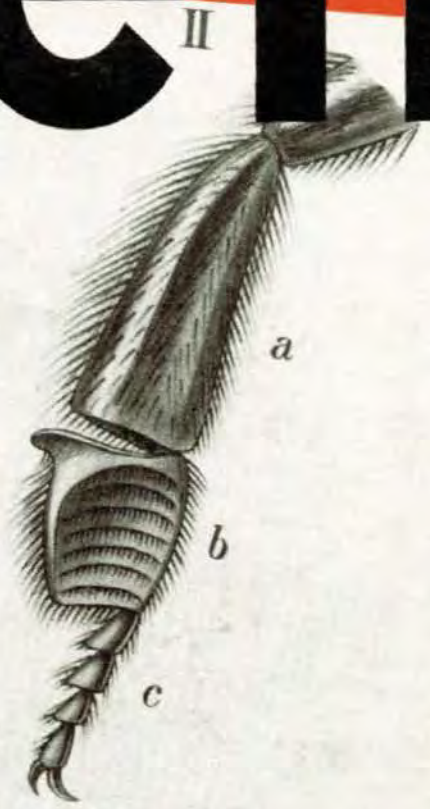

Uitgave: de Imkersbond ABTB, de Imkersbond van de LLTB, de Bond van Bijenhouders van de NCB, en de V

7/1
novemb
19

bijen

MAANDBLAD VOOR IMKERS

bijen

Van de redactie

Maandblad voor imkers ISSN 0926-3357
Jaargang 7, nummer 11, november 1998

Uitgegeven door de Imkersbond ABTB, de Limburgse Land- en Tuinbouwbond (LLTB), de Bond van Bijenhouders van de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond (NCB) en de Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt in Nederland (VBBN)

Hoofredacteur J. Beetsma

Redactie mw. M.L. Boerjan, M.J. van Iersel, A. M. Kuypers, R.H. Molenaar, en M. Schyns.

Vaste medewerkers mw. N. de Jong, P. Liefbroer, A. Neve, en K. Zoet.

Redactiesecretaris mw. M.J.E.M. Canters

Postbus 198, 6720 AD Bennekom Telefoon 0317 42 24 22

Telefax 0317 42 41 80 E-mail bijenhuis@tip.nl

Serveraansluiting VBBN zoemlijst: listserv@lifenet.nl

Financiële administratie

Spoorlaan 350, 5038 CC Tilburg

Telefoon 013 583 63 50

Bankrelatie RABO-bank Tilburg,

rekeningnummer 18.52.12.077, ten name van 'Bijen'.

Postbanknummer van de bank 10.88.813

'Bijen' verschijnt 11 keer per jaar omstreeks de 15e van de maand (het juli- en augustusnummer is een gecombineerd nummer).

Oplage 8.200

Tarieven voor handelsadvertenties: op aanvraag bij de redactiesecretaris.

Niet-commerciële advertenties in 'Vraag en aanbod':

f20,00 per 20 woorden, elk extra woord f0,50

Betaling bij opgave.

Alle in 'Bijen' gepubliceerde meningen en inzichten blijven voor rekening van de auteurs. De redactie houdt zich het recht voor de bijdragen in te korten of te redigeren.

Overname van artikelen en illustraties alleen met toestemming van de redactie en dan met bronvermelding.

Kopij, opgave en betaling van advertenties moeten

uiterlijk zes weken vóór de datum van verschijning aan de redactiesecretaris worden opgestuurd. Tekst bij voorkeur op een diskette insturen. Zo mogelijk met foto's of dia's.

Vormgeving en opmaak Grafisch Atelier Wageningen

Druk Drukkerij Modern b.v., Bennekom

Bij de voorplaat: Uit de verzameling van John en Marijke Driebergen. Afbeelding van een gedeelte van een oude schoolplaat. Voor veel mensen is dit een van de eerste kennismakingen geweest met de honingbij

Een aantal jaren geleden hebben de dagbladen in het voorjaar verslag gedaan van een groot mysterie in de imkerswereld: de 'verdwijnsiekte'. Het ging hier niet om het teruglopen van het aantal imkers maar om het verdwijnen van bijen. Van sommige standen was 80% van de kasten in het voorjaar leeg. Er was wel voer aanwezig maar geen bijen. De meningen over de oorzaak van dit fenomeen liepen zoals gewoonlijk nogal uiteen. Naar mijn mening was de oorzaak stuifmeelgebrek, waardoor geen evenwichtig wintervolk kon worden opgebouwd. Het stuifmeelgebrek ontstond door de slechte nazomer met veel regen. Precies zoals afgelopen nazomer...

Nu, half november, is er niets meer wat we kunnen doen om onze bijen aan voldoende winterbijen te helpen. Dus maar hopen dat alles goed gaat en dat we geen 'Millennium-probleem 1999' krijgen.

In dit nummer verder geen verdwijnsiekte maar wel iets nieuws over plantenziekten en de rol die bijen kunnen spelen in het voorkomen van die ziekten. Met een Beebooster nog wel. Nieuws dus, en praktische zaken, reisverslagen, enzovoort ...

Martin Schyns

Inhoud

Bijenhouden in de oudheid (1)	Annet Nieuwhof	291
28 november bijeenkomst Bornerbroek		293
Bijenplant in beeld	Arjen Neve	294
Nieuws van de Ambrosiushoeve	Christ Smeekens	296
Van imker tot imker	Ko Zoet	297
Foto van de maand		299
Bijenteelt in Canada (1)	Peter Liefbroer	300
Imkerpraktijken		302
Van imker tot imker	Ko Zoet	297
De lezer schrijft		304
De rijkdom van stuifmeel	Jan van de Veluwe	305
Api@staartje	Ab Kuypers	307
Aansprakelijkheid bij spuitschade	R. Kakes	308
Voortbestaan Ambrosiushoeve gegarandeerd		309
Van heinde en ver	Mari van Iersel	310
Reisimpressie Lüneburgerheide	Jan Speelziek	311
Frederiksoords grote trots	Ab Kuypers	314
Verenigingsnieuws VBBN		
Uit de PC van de voorzitter	Dick Vunderink	316
Het project meertalige CD-ROM		316
Acceptgirokaart VBBN		316
Monstersetje af te halen bij VBBN		316
Familieberichten		317
Kalender		317
Cursussen		318
Vraag en Aanbod, adressen		319

Bijenhouden in de oudheid (1)

Annet Nieuwhof

In drie artikelen volgt hier het resultaat van een literatuuronderzoek naar het houden van bijen in de oudheid. Het onderzoek werd verricht vanuit de invalshoek van de archeologie en richtte zich dus vooral op imkersmaterialen die zijn opgegraven en op hun functie. Om te weten te komen wat er in de oudheid in gebruik was aan materialen is de hulp ingeroepen van klassieke schrijvers, die rond het begin van onze jaartelling schreven over landbouwmethoden en 'kennis der natuur'. Hun informatie is jammer genoeg niet altijd even duidelijk, en het vereiste enig 'detective-werk' om er achter te komen wat ze bedoelden, en wat er nu eigenlijk voor methoden gebruikt werden door Griekse en Romeinse imkers.

Bijenhouden in de Griekse oudheid

Dat er door de Grieken al heel lang bijen gehouden werden, blijkt bijvoorbeeld uit 'Werken en Dagen' van Hesiodus (ca. 700 v.Chr.), die het karakter van een man die leeft zonder te werken vergelijkt met dat van darren zonder angel: zij eten op wat bijen met veel moeite verzameld hebben. Hier heeft kennelijk iemand in alle rust het gedrag van bijen kunnen bekijken, en we gaan er dus vanuit dat dit geen wilde volken waren. In het begin van de 6^e eeuw voor Christus. was het nodig een wet uit te vaardigen, waarin bepaald werd dat men zijn bijenvolken niet binnen een afstand van driehonderd voet van die van

een ander mocht plaatsen; waarschijnlijk werden er toen dus al op vrij grote schaal bijen gehouden. Ruim twee eeuwen later is het de filosoof Aristoteles (384-322 v.Chr.) die als eerste gedetailleerd schrijft over bijengedrag en -voortplanting. In twee boeken, 'Onderzoekingen over dieren' (*Historia Animalium*) en 'Over de voortplanting van dieren' (*De Generatione Animalium*), geeft hij een grote hoeveelheid informatie over dieren, en vormt op grond daarvan theorieën over bijvoorbeeld de indeling van het dierenrijk en over de voortplanting. Zijn informatie komt meestal uit de tweede hand, wat bijvoorbeeld blijkt uit het herhaaldelijk voorkomen van: 'er wordt gezegd', of 'ze zeggen', en in het geval van het observeren van bijen: '...zeggen degenen die voor deze wezens zorgen'. Van de *Historia Animalium* zijn vooral de boeken V en VIII gewijd aan bijen, onder meer aan hun gedrag, voortplanting, ziekten en vijanden, terwijl Aristoteles in *De Generatione* nog uitvoeriger ingaat op de voortplanting. Hij komt daarin tot de juiste conclusie, dat de koningin haar eigen soort, namelijk koninginnen, en werkbijen voortbrengt, en dat werkbijen darren voortbrengen. Deze voortplanting vindt volgens Aristoteles echter plaats zonder paring, want van de rol van de darren was hij niet op de hoogte, en de koningin krijgt van hem mannelijke titels: 'leider', 'hegemoon', en 'koning', *basileus*, hoewel hij in *Historia Animalium* vermeldt, dat sommigen de leider 'moeder' noemen. Over het geslacht van de werkbijen zegt Aristoteles, dat je hen niet vrouwelijk of mannelijk kunt noemen, aangezien de natuur geen enkel vrouwelijk wezen een verdedigingswapen geeft zoals bijen hebben, terwijl het andersom nooit voorkomt dat mannelijke wezens zich inspinnen voor hun kroost, iets wat bijen wél doen! Dit verschaft ons natuurlijk meer inzicht in de maatschappij waarin Aristoteles zelf leefde dan in de gewoonten van de bijen. Aristoteles geeft vrij veel gedetailleerde informatie over bijen, die alleen door nauwkeurige observatie verkregen kan zijn (zij het dat die informatie niet altijd juist geïnterpreteerd wordt). Zo beschrijft hij de ontwikkeling van het broed in de raat, en de arbeidsverdeling van de werkbijen in de bijenwoning. Ook beschrijft hij een aantal tamelijk bizarre experimenten die met bijen waren gedaan: als de koppen van de larven worden afgesneden, eten de bijen hen op, en als de vleugels van een dar worden afgeknipt, eten de bijen de vleugels van alle andere darren ook op. Ik

Al in 700 v. Chr. werd door de Grieken over bijen geschreven

weet niet of deze experimenten ooit herhaald zijn om de uitkomst te controleren, maar ze laten wel zien dat er raten goed bereikbaar, en afzonderlijk zichtbaar moeten zijn geweest voor de bijenhouder.

Archeologische sporen

In Griekenland werden voor het eerst restanten van bijenwoningen opgegraven, en als zodanig herkend, bij opgravingen bij Corinthe in de jaren '50. De eerste vondst bestond uit scherven van een ruw soort aardewerk, die samen een groot vat bleken te vormen met een platte bodem, twee stevige handvaten, een verdikte bovenrand en een smalle gleuf onderaan de wand, terwijl aan de binnenkant op een groot deel van het oppervlak vóór het bakken groeven waren aangebracht met een soort kam. Boven één van de handvaten was ná het bakken een naam ingekerfd: ORESTADA, misschien de naam van de eigenaar. De hoogte was 30 cm, de doorsnede bovenaan 38 cm. en onderaan 23 cm, en het werd gedateerd op de 4e-3e eeuw voor Christus.

Het 'ORESTADA-vat' werd geïdentificeerd als bijenwoning op grond van de groeven aan de binnenkant - die zouden moeten dienen om de raten aan de wand te laten hechten. Bovendien is het vat van zogenaamd Corinthisch aardewerk, en bestaan er duidelijke overeenkomsten tussen dit vat en afbeeldingen op munten uit Corinthe, die al eerder als bijenpotten waren herkend.

Hoe werd deze bijenpot nu gebruikt?

De potten moeten rechtop hebben gestaan, op de stevige platte bodem, met de open kant naar boven. Dan is natuurlijk ook de functie van de smalle gleuf duidelijk, namelijk als vliegopening onderin de

bijenwoning. De vraag is nu, hoe de bijen in deze pot hun raten bouwden. Omdat raten altijd van boven naar beneden worden gebouwd, moet er zich een constructie op de pot bevonden hebben, waaraan ze konden worden bevestigd. Een deksel kan dat niet geweest zijn: als het al mogelijk zou zijn om een deksel met raten eraan ongeschonden van en uit de pot te verwijderen, zouden er daarna bij elke beweging raten bezwijken onder hun eigen gewicht, en afbreken.

Vergelijking met een moderne bijenhoudersmethode, die is afgeleid van een oude Griekse, kan misschien een antwoord op deze vraag geven.

In 1682 beschreef Sir George Wheler een bijenkorf, die hij op reis in Griekenland in gebruik had gezien. Deze korf trok veel aandacht in Europa, omdat met deze methode honing gewonnen kon worden zonder het bijenvolk schade toe te brengen. Het was een gevlochten mand, die rechtop geplaatst werd op de platte bodem. De doorsnede van de mand aan de bovenkant was iets groter dan aan de onderkant. Op de opening van de mand waren latten geplaatst met een breedte van ongeveer 1,5 inch, dus 3,75 cm.; elke lat was aan de onderkant afgerond, en aan deze latten bevestigden de bijen hun raten. Het bijzondere van deze korf was, dat de bijen de raten niet aan de zijwanden van de korf vastbouwden; de imker kon een lat met raat optillen zonder eerst de zijkant los te snijden, en weer terughangen. Bij de honingooft kon de imker raten met broed laten hangen, en raten met honing verwijderen zonder het broednest te beschadigen. Dit type korf probeerde men in Europa te imiteren zonder veel succes, want bij deze proeven

292

Het 'Orestada'-vat, 4e-3e eeuw voor Christus

De Griekse bijenkorf, die Sir Georg Wheler beschreef in 1682

bleven de bijen hun raten aan de zijanten vastbouwen. Later onderzoek wees uit, dat bij deze proeven geen naar onderen toe versmallende korven waren gebruikt maar rechte, terwijl het voor deze methode essentieel is dat de wanden onder een bepaalde hoek naar binnen toelopen. Het is natuurlijk ook noodzakelijk dat de afstand tussen de latten goed is, zodat de raten niet aan elkaar vastgebouwd worden. In de korf, die Wheler beschreef, was de breedte van de latten 3,75 cm, wat precies de goede afstand geeft, als ze zonder tussenruimte naast elkaar worden gehangen; de tekening van Wheler kan in dit opzicht dus niet kloppen. De effectiviteit van de methode blijkt wel uit de toepassing ervan in bv. de 'Kenya top-bar-hive', die is ontwikkeld voor gebruik in Derde-wereld landen, omdat hij veel goedkoper is dan de gangbare Europese kasten (zie het artikel van van Lonkhuyzen/Oosterom, in *Bijenteelt* 1982, p. 307-309). Het ORESTADA-vat kan heel goed op deze manier dienst gedaan hebben. Op de stevige randen lagen dan latten, waarbij men al doende geleerd heeft, wat de onderlinge afstand moest zijn. Op deze latten moet een waterdichte bedekking hebben gelegen om het volk te beschermen tegen weersinvloeden en indringers. Als deze interpretatie van het ORESTADA-vat klopt, is hiermee een voorbeeld gegeven van het soort bijenwoningen waarmee de zegslieden van Aristoteles hun waarnemingen en experimenten hebben kunnen doen: alle raten van dit type zijn goed te bekijken en terug te hangen, zonder het volk als geheel te verstoren.

Ter verklaring blijft nu nog de functie van de groeven aan de binnenzijde van de pot. Volgens de opgravers moesten ze dienen om de hechting van de raten aan de pot te vergemakkelijken, maar dat was in mijn visie hier beslist niet de bedoeling. Het is mogelijk dat ze dienden voor het aanbrengen van lokmiddelen, die zwermen ertoe moesten verleiden zich te vestigen in een gereedstaande lege woning; de groeven zouden dan een goed aanhechtingsvlak vormen. De methode (maar niet de groeven) wordt beschreven door Romeinse schrijvers. Zo noemt Varro (116-27 v.Chr.) voor dit doel balsem en 'bijenbrood' (waarschijnlijk stuifmeel), en Vergilius (70-19 v.Chr.) noemt gekneusde kruiden met name melisse en wasbloem (Cerinthe). Het is echter niet duidelijk of de Grieken dit ook deden, en de functie van de groeven is dus nog niet echt verklaard.

Naast potten van het ORESTADA-type zijn er in Griekenland nog andere potten uit de oudheid gevonden, die als bijenwoning dienst gedaan moeten hebben. Daarover een volgende keer meer.

Literatuur

- Aristoteles: *Historia Animalium* en *De Generatione Animalium*.
 O.Broneer 1959: *Excavations at Isthmia*, in: *Hesperia* 28, p. 298-343.
 E.Crane 1992: *The World's Beekeeping - Past and Present*, in: *The Hive and the Honey Bee* (ed.J.M.Graham), Hamilton Ill., p.1-22.

Imkermethoden

Tijdens de laatste redactievergadering werd het idee geopperd om met een rubriek over bedrijfsmethoden te beginnen. Voorgesteld wordt dat in deze rubriek een imker(es) zijn (haar) manier van werken op papier zet. De inhoud van deze rubriek kan leerzaam zijn voor collega-imkers, maar moet in ieder geval leerzaam zijn voor beginnende imkers. Graag wil de redactie een imker(es) uitnodigen om deze rubriek gedurende een jaar te verzorgen. De maandelijkse bijdrage zal een kolom groot zijn. Indien u deze taak op u wilt nemen, stuur dan een proefstukje van 400 woorden naar de redactie. Wij wachten vol spanning op uw reactie!

293

28 november Bornerbroek

De najaarsbijeenkomst van Carnicavereniging Oost-Nederland zal plaatsvinden op 28 november in zaal Hoitink, Entersestraat 1 in Bornerbroek. Aanvang: 13.30 uur. Leden en belangstellenden zijn welkom. Dick Vunderink, voorzitter van de VBBN, en Dr. Job van Praagh, de Nederlandse bijenonderzoeker uit Celle zijn de sprekers. Dr. Van Praagh studeerde in Utrecht en werkt nu sedert 21 jaar aan het bijeninstituut in Celle, Duitsland. Hij onderzoekt daar het gedrag van bijen. Daartoe maakt hij gebruik van een bijenvliegruimte, waarin de bijen ook 's winters actief zijn. Daarnaast bestudeert hij de genetica van de bij. Beide sprekers zullen aspecten van Amerikaans vuilbroed (AVB) belichten. De heer Vunderink, voorzitter van de landelijke Werkgroep AVB zal vóór de pauze spreken over de stand van zaken rondom AVB in Nederland, de aanpak van AVB en de toekomstige ontwikkelingen. Dr. Van Praagh zal ná de pauze de invloed van imkermethoden op de verspreiding van AVB behandelen; daarnaast zal hij ook de eigenschappen van de carnica in relatie tot AVB aan de orde stellen.

Het pauzeprogramma is u bekend: een verloting met levende en niet-levende bijenartikelen. De entree is gratis. Dus graag tot ziens op deze belangrijke en informatieve bijeenkomst!

Zulte (*Áster tripólium* L.)

De bloemen van de zulte, ook wel zeeaster genoemd, verspreiden een intensieve heerlijke geur. Het wordt de bijen hierdoor wel heel erg gemakkelijk gemaakt ze op te zoeken.

Enige inheemse aster

Het geslacht aster (*Áster* L.) telt ongeveer 400 soorten die over de gematigde en subtropische streken zijn verspreid. Rijk aan soorten zijn Noord-Amerika en Oost-Azië. In ons land is alleen de zulte van oorsprong inheems. Er komen hier verder nog wel enige soorten in het wild voor maar die zijn afkomstig uit de tuinen. Zulte is in ons land een algemene plant van de zilte gronden. We vinden haar daarom ook veel op plaatsen langs de kust gelegen.

Veel nectar en stuifmeel

Zulte kan éénjarig, tweejarig of overblijvend zijn. Het zaad kiemt in het voorjaar. De plant vormt in het eerste jaar een rozet van lancetvormige bladen die in een steel zijn versmald. Ze worden in sommige streken wel gebruikt als groente. Het volgend jaar vormen zich vertakte stengels met de bloemen. De bloei-periode is vanaf juli tot in september. Zulte is een zeer variabele plant. Er vormen zich planten van maar 5 cm hoog, maar er komen ook populaties voor met planten die een hoogte bereiken van wel 2 meter. De stengelbladen zijn ook lancetvormig maar ze zijn ongesteeld en omvatten aan het begin voor een deel de stengel.

De bloemen staan bij elkaar in een hoofdje. Er zijn twee soorten bloemen: buisbloemen en lintbloemen. De buisbloemen, waarvan er 20-25 stuks in een hoofdje staan, zijn voor de bijen het meest interessant omdat ze zowel nectar als stuifmeel leveren. De buisvormige bloemkroon, geel van kleur, omsluit over een grote lengte de stijl en verwijdt zich bovenaan klokvormig. Op deze plaats staan de meeldraden op de bloemkroon ingeplant. De nectar wordt onder in de bloem afgescheiden en verzamelt zich op de plaats waar de bloemkroon wijder wordt. Het klokvormige deel van de bloemkroon is maar een paar millimeter lang, waardoor de afgescheiden nectar door insecten met een korte tong gemakkelijk kan worden opgenomen. De bloemen produceren veel nectar. Geen wonder dat veel insecten op de zulte vliegen.

Behalve bijen kunnen we er ook hommels, vliegen, zweefvliegen, kevers, wespen en vlinders op aantreffen. Voor een aantal insectensoorten is de zulte zelfs de specifieke voedselplant. Ook de stuifmeelproductie van de buisbloemen mag er zijn. Het stuifmeel wordt tijdens de bloei door de driehoekige stempels uit het kokertje, dat door de aan elkaar gekleefde helmknoppen wordt gevormd, naar boven gedrukt. De stuifmeelklompjes zijn heldergeel. Voor de bijen is zulte een ideale stuifmeelleverancier in een periode dat er niet veel meer in bloei staat en de volken juist veel stuifmeel nodig hebben. De lintbloemen staan in een rij langs de rand van het bloemhoofdje. De kleur van de lange lintvormige bloemkroon varieert van wit tot blauwpaars. In de lintbloemen ontbreken de meeldraden, ze hebben wel een stamper en zijn dus vrouwelijk.

Honing

De honing van de zulte heeft een penetrante geur en een sterke smaak. Sommige imkers geven er de voorkeur aan om niet eerder dan drie maanden na het potten van de honing te gaan consumeren. De smaak moet dan beter zijn.

Vermeerdering

Behalve bij kruisbestuiving vormt er zich ook zaad bij zelfbestuiving. De vrucht is een nootje, dat door de aanwezigheid van de daarop staande haren (pappus) gemakkelijk door de wind wordt meegenomen. De nootjes blijven enige tijd op water drijven en kunnen ook op deze manier worden verspreid. Er kan ook vegetatieve vermeerdering plaatsvinden. Uit de wortels worden dan nieuwe planten gevormd.

Literatuur

- Wijnands, D.O. (1969): Een onderzoek naar de variabiliteit van *Aster tripolium* in Nederland I. Beschrijvend onderzoek. Verslag doctoraalstage Hugo de Vries-laboratorium, 49 p.p. + bijlagen.
- Sterk, A.A. en D.O. Wijnands (1970): On the variation in the flower heads of *Aster tripolium* L. in the Netherlands. Acta Bot. Neerl. 19(3): 436-444.

Zulte (*Aster tripolium* L.)

A deel van een in bloei staande plant; B lintbloem; C buisbloemen in opeenvolgende bloeistadia; D opengeslagen meeldraden; E stuifmeelkorrel: 1 polair, 2 equatoriaal; F vrucht met pappus; G nootje.

Bij overbrenger van schimmelbestrijder

Fytopathogene schimmels zijn schimmels die plantenziekten veroorzaken. Deze schimmels kunnen worden bestreden met andere schimmels, de zogenaamde antagonisten. Het onderzoek richt zich op de vraag of bijen te gebruiken zijn voor het verspreiden van antagonisten naar de bloemen. Tijdens het bloembezoek kunnen de bijen de antagonisten naar de bloemen brengen. Hierdoor kan een infectie door schimmels van de bloemen of vruchten worden voorkomen. Door deze gerichte verspreiding door bijen, is de hoeveelheid middel die nodig is voor een effectieve bestrijding veel lager dan bij bespuitingen.

296

In 1992 is in Canada in de aardbeienteelt in de vollegrond, een proef gedaan met de overbrenging door bijen van de antagonistische schimmel *Gliocladium* tegen *Botrytus*. De bestrijding met bijen bleek effectiever dan een volveldsbespuiting met *Gliocladium*. In samenwerking met het Proefstation voor de Bloemisterij en Glasgroenten te Naaldwijk is nu door de Ambrosiushoeve onderzocht of de antagonist *Trichoderma* bruikbaar is voor bloemverwelking en vruchtrot bij aubergines en of bijen ook kunnen zorgen voor de verspreiding van de schimmelsporen naar de bloemen. Om vast te stellen of bijen de antagonisten effectief overbrengen werden de schimmelpreparaten met behulp van een dispenser (BeeBooster) verspreid. Er daarna werden monsters van de bloemen genomen om te zien of de antagonist op de bloemen kan worden teruggewonnen. Dit blijkt het geval te zijn hoewel het aantal sporen per bloem erg verschilt. Het onderzoek naar de bruikbaarheid van de antagonist voor de bloemverwelking heeft geen doorgang kunnen vinden omdat er onvoldoende bloemverwelking in het auberginegewas optrad. Op een uitzondering na zijn er in het voorjaar bij de aubergineplanten geen aantastingen opgetreden. Ook bij een tweede poging later in het seizoen trad nauwelijks aantasting op.

Effect op bijenvolken na acefaatinjectie

In 1996 is het effect van het injecteren van acefaat in lindebomen na de bloei op drie lokaties onderzocht door voor en na het injecteren het aantal dode bijen voor de kasten te verzamelen. Hierbij is toen geen effect op de bijenvolken vastgesteld. Opgemerkt dient hierbij te worden dat de luisaantasting en dus ook het bijenbezoek aan de lindebladen gering was. In 1997 is het onderzoek niet uitgevoerd omdat er op

de uitgezochte poeflokaties praktisch geen luisaantasting was.

In 1998 kon het onderzoek door het uitbreken van Amerikaans vuilbroed in Oost-Brabant geen doorgang vinden op de geselecteerde poeflokaties. Het onderzoek is toen uitgevoerd op een lokatie in Tilburg: hierbij is geen effect van het injecteren van linden met acefaat op bijenvolken vastgesteld. De parameters hiervoor waren dode bijen/dood broed voor de kast. Het is aannemelijk dat het injecteren van lindebomen na de bloei geen meetbaar effect heeft op bijenvolken. Bij dit onderzoek is het in ieder geval niet vastgesteld. Ook uit andere bronnen zijn geen meldingen binnen gekomen.

Aandacht voor bijen in de winter

Lege raten kunnen in de winterperiode een prooi worden van wasmotten indien ze bij hogere temperaturen worden opgeslagen. Bewaar deze raten op een droge plaats bij een lage temperatuur. De buitentemperatuur is hiervoor in de winter zeer geschikt. Opslag volgens de 'schoorsteenmethode' waarbij de raten worden opgestapeld en van boven en van onder worden voorzien van een reisraam voldoet meestal goed. Zorg ervoor dat de muizen geen kans hebben om de bijenraten te bereiken.

Vochtige bijenkasten blijven in het voorjaar langer koud waardoor bijenvolken zich in het voorjaar minder goed ontwikkelen. Voor de ontwikkeling van het broednest in het voorjaar is warmte een belangrijke voorwaarde. Uiteraard is ook de kans op verschimmelen van de raten veel groter onder vochtige omstandigheden. Zorg er dus voor dat de bijenkasten droog kunnen overwinteren. Met een eenvoudige afdekking kan een droge standplaats voor de bijenvolken worden gemaakt.

Een dichte begroeiing rond de standplaats van de bijen veroorzaakt in de winter een vochtige omgeving bij de bijenkasten. Sneeuw blijft op deze plaatsen ook het langst liggen. Zorg ervoor dat het zonlicht en de wind de bijenkasten kunnen bereiken zodat de bijenkasten op kunnen drogen. Door een sterk beschaduwde bijenstand worden ook de reinigingsvluchten in de winter beperkt. Dit bevordert de ontwikkeling van nosema en amoëbe.

Vooraf bij lange, natte en koude winters kan de standplaats van de bijen in de winter van grote invloed zijn op de ontwikkeling van de bijen in het voorjaar.

Elk z'n eigen plaats

Het jaar 2000 komt eraan en in toenemende mate buitelen allerlei scenario's over ons heen hoe de wereld er vervolgens gaat uitzien, van positieve benaderingen tot doemdenkerij in het kwadraat. Uiteraard ontkomt ook de bijenhouderij niet aan veranderingen. Veranderingen van binnenuit en van buitenaf. Er valt van alles te bedenken, fantasie kent geen grenzen. Zet je alles nuchter op een rij dan beseft je hoe klein de rol van de bijenteelt is ondanks het benadrukte bestuivingsnut en de bijdrage tot de wereldvoedselvoorziening. Omdat de bestuivingstaak voorlopig nog het werk van honingbijen en andere bestuivende insecten blijft, komen we automatisch terecht bij de druk op de bijenteelt van buitenaf. De hoeveelheid honingbijen ten opzichte van de voedselverstrekkende planten wordt nu zo groot verondersteld dat de overige bestuivers in hun bestaan worden bedreigd. Een veronderstelling met verstrekkende gevolgen. Denk maar aan verenigingen die streven naar meer imkers, maar... meer imkers-meer bijen-toenemend probleem voor alle overige bestuivers. Bestuivingsvolken tekort, honingbijen teveel. Tegenstrijdig allemaal. Je zou eind mei een flink aantal volken moeten kunnen invriezen tot het moment dat ze weer echt nodig zijn. Gekheid natuurlijk, maar het geeft wel aan dat het allemaal niet zo eenvoudig is. Elke vereniging of belangengroep heeft z'n eigen echoput. Buigt u eens over de echoput van een imkersbijeenkomst en wat horen we? 'Bijen zijn nodig voor bestuiving, bijen zijn onmisbaar, misbaar, misbaar. Maar kom uit de put en neem weer plaats rond de tafel en zeg eens eerlijk wie van ons zijn of haar volken bij een veld koolzaad van tien hectare zet waar al honderd volken staan? Niemand toch! Waarom? Te veel concurrentie (waar hebben we dat meer gehoord)? De imkervereniging Ooststellingwerf bestaat dit jaar 100 jaar, blikt terug en kijkt vooruit in een speciale jubileumuitgave van hun verenigingsblad 'Blijf Bij'. De voorzitter van deze vereniging, collega van Dijk, richt zijn aandacht niet alleen op de bijenteelt maar haalt tal van tegenstrijdigheden aan uit het huidige (natuur)beleid. 'Tevredenheid over het toenomen aantal aalscholers bij de milieugroeperingen contra de verbittering van de beroepsvisserij, horizonvervuiling door hoge witte palen met grote propellers levert met subsidie gestimuleerde groene

energie enz. Er bestaat een bonte verscheidenheid van milieu-, natuur en diergespecialiseerde verenigingen, elk met hun eigen kijk en ideeën. Alle groeperingen zullen om de tafel moeten gaan zitten om de natuur van de 21^e eeuw te definiëren. Hiertoe zal men zijn/haar idee moeten willen/kunnen inleveren voor het algemeen belang. Om het simpel te zeggen: ik ben bereid minder bijen te houden of dit op een andere manier te doen als we daarmee tot betere afspraken over toekomstige natuur kunnen komen.' Aldus collega van Dijk, een mening die ik van harte onderschrijf.

297

Raad voor verkeer en waterstaat

Al is het aanbod van nectar overstelpend, nergens zal in het bijenvolk filevorming optreden. Het voedsel wordt tijdens de daglichtperiode snel en efficiënt opgeslagen om tijdens de nachtelijke uurtjes verder te worden bewerkt. Op het deel van de raten nabij de vliegopening worden (aankomende) haalbijen via een dans geïnformeerd over de richting van en de afstand tot de voedselbron. Juist op die plaatsen omdat daardoor het werk van broedverzorgende bijen minimaal wordt gehinderd. Via het tempo van voedseloverdracht aldaar worden de haalbijen nauwkeurig geïnformeerd omtrent de behoeften van het volk en bij optredende noodsituaties wordt snel gereageerd. Pure efficiëntie, feiten die algemeen bekend zijn bij imkers, maar niet bij imkers alleen. De Raad voor Verkeer en Waterstaat, ingesteld bij wet van 11 december 1996, heeft tot taak de regering en beide kamers der Staten-Generaal te adviseren over de hoofdlijnen van het beleid inzake het vervoer van goederen en personen, de waterhuishouding, informatie- en communicatietechnologie en de daarvoor benodigde infrastructuur tot het jaar 2030. De Raad wil daarmee vanuit een breed, op de toekomst gericht en internationaal perspectief bijdragen aan de maatschappelijke discussie en de politieke besluitvorming. Het heeft daartoe een advies in boekvorm uitgegeven en stelt daarin als richtlijn van werken het volgende: 'In vele opzichten vormt de wereld van de bijen een goed voorbeeld van een optimaal gebruik van ruimte. Het betreft een in hoge mate georganiseerde,

zelfregulerende samenleving die wordt gekenmerkt door logistieke perfectie en efficiëntie. De hoge graad van communicatie zorgt voor een optimale verdeling van taken tussen bijen en voor een natuurlijke harmonie met hun omgeving. Op grond van deze elementen is in dit advies gekozen voor de bijenwereld als metafoor voor onze samenleving en de problematiek van het goederenvervoer'. Het advies in boekvorm is voorzien van een aantal schitterende foto's van, hoe kan het anders, Arjen Neve. Arjen, geweldig! Van harte gefeliciteerd.

Vuiltjes, schuim en luchtbellens (II)

298

We volgen weer het relaas van Els Kleijnendorst. 'Nu volgt de bewerking van de 100-punten wedstrijd-potten. U wilt er absoluut zeker van zijn dat er geen kleine vuildeeltjes meer aanwezig zijn en gebruikt de nylonzeef. Alleen bij zeer vloeibare honing komen de belletjes bij kamertemperatuur vanzelf omhoog. Een andere mogelijkheid is om de honing tot 30 á 40°C te verwarmen (au bain marie of broedstroof). Realiseert u zich wel dat verwarmen altijd ten koste gaat van aroma en smaak. Ook de kleur en het HMF-gehalte kunnen ongunstig worden beïnvloed.

Onderzoek wedstrijdpot, de onderkant

Bekijk de honing nu zoals de keurmeesters het doen. Plaats een lamp met geconcentreerd licht op tafel, met een halogeen bureaulamp gaat het geweldig, en de potten honing waaruit u de drie beste wilt halen. Lamp naar boven richten, pot bij het deksel beetpakken (deksel stevig vast?) en houd de pot boven de lamp. Zwaardere vuildeeltjes verzamelen zich op de bodem, ook kristallisatie begint onderin de pot. Suikerkristallen schitteren, luchtbelletjes zijn dof. Bij meer dan vijf suikerkristallen behoort uw vloeibare honing in de categorie 'kristalliserend'. Aan vuil op de bodem is niets meer te doen

Zijkant van de pot

Lamp naar voren richten. De pot wordt nog steeds bij het deksel vastgehouden en steunt op de andere hand. Pot voor het licht houden en rondraaien. In vloeibare of kristalliserende honing zal ieder vuil- of propolisdeeltje de aandacht trekken. Maar ook grote en kleine luchtbellens zijn duidelijk zichtbaar. Bij ontbreken van een betere pot kan geprobeerd worden om een enkele grote luchtbel of vuildeeltje er met een

satéprikker uit te halen. Voorzichtig en langzaam te werk gaan in verband met inbrengen van nieuwe luchtbellens (de honing rond de prikker laten vloeien). Aan een luchtbel in het glas kunt u niets doen, maar daar wordt ook geen aftrekpunt voor gegeven. Bij gekristalliseerde honing kunt u eventuele ijsbloemvorming of splitsing van de suikers duidelijk zien (kleurverschil). Hier is niets meer aan te doen.

De hals van de pot

Hier verzamelen zich de fijne luchtbelletjes, zonder lamp nauwelijks te zien, maar in het felle licht blijft niets verborgen. Als de hals hoekig is krijgt u ze er niet meer uit. Bij een vloeiender hals is het mogelijk de hals met een schraper of vinger belletjesvrij te maken. Een vinger voegt zich het best naar de vorm van de hals, wel dunne operatiehansschoenen gebruiken natuurlijk.

De bovenkant van de pot

Schuim: zoals eerder vermeld bij het afschuimen in een vat, alleen gebruikt u nu een klein lepeltje. Tegen het glas aan de oppervlakte blijven toch vaak wat belletjes hangen, deze met een punt van een niet pluizend doekje of tissue wegvegen. Let op veegstrepen op het glas boven de honing, deze kunnen met een licht vochtig doekje worden verwijderd. Maakt u gelijktijdig de bovenrand tegen het deksel schoon. Ook extra aandacht schenken aan het centrum van het oppervlak. Door het afschuimen is hier vaak een heel lichte 'krul' belletjes te zien. Tot slot controleren of er nog genoeg honing is overgebleven, anders aanvullen.

Stofjes

Deze zijn het eenvoudigst te verwijderen. Laat strijklicht over het oppervlak schijnen. De stofjes zijn als kleine draadjes zichtbaar. Haal ze er af met de achterkant van een lucifer of een tandenstoker. Hierna de pot snel sluiten, anders dwarrelt er binnen de kortste keren weer stof in. Houd hier ook rekening mee bij het verwisselen van de deksels bij de keuring. Nawoord

Ongetwijfeld zijn er nog andere manieren om een topinzending te bereiken. Kent u een eenvoudigere of betere werkwijze, laat het dan even weten. Een heel enkele keer lukt het zonder gemanipuleer een vloeibare of kristalliserende honing van honderd punten aan te leveren. Bij gekristalliseerde honing moeten de bewerkingen voor de kristallisatie hebben plaatsgevonden'. Els Kleijnendorst, 070-3257637.

Het weer in november

In de periode 1961-1990 scheen de zon gemiddeld 55 uur, viel er 79 mm neerslag en bedroeg de gemiddelde maximumtemperatuur 8,9°C.

Oktobermaanden

Jaar	Zon (uren)	Neerslag (mm)	Max.temp (°C)
1993	zeer zonnig (79)	droog (51)	zeer koud (5,1)
1994	normaal	droog (48)	zeer zacht (12,6)
1995	zeer zonnig (83)	droog (43)	normaal
1996	normaal	zeer nat (124)	normaal
1997	normaal	droog (38)	normaal

Geraadpleegd

De Raad voor Verkeer en Waterstaat, Ruimtelijke vernieuwing voor het goederenvervoer, Advies Lange Termijnbeleid voor het Goederenvervoer, juli 1998.

Kleijnendorst, mw.E., Vuiltjes, schuim en luchtbellen, De Stertselaar 22(02): 19 (1998).

Monstersetje aanvragen

Om een goed inzicht te krijgen in de verspreiding van AVB-sporen in Nederlandse bijenvolken (zie Bijen 7 (9): 219-220 en 7 (10): 264 (1998), is het van belang dat ID/DLO in Lelystad in de gelegenheid gesteld wordt om zoveel mogelijk suiker of honingmonsters uit alle delen van ons land te onderzoeken. U kunt dit setje kosteloos aanvragen bij ID/DLO ,0320-238238. Leden van de VBBN kunnen vanaf heden ook in het Bijenhuis te Wageningen een gratis monstersetje afhalen.

Deze leden moeten bij het afhalen hun lidmaatschapskaart meebrengen! Het Bijenhuis kan dit setje ook eventueel samen met een bestelling meesturen. Bij het apart toesturen worden echter wel portokosten in rekening gebracht.

299

bijen
FOTO VAN DE MAAND

Charlotte Wesselius uit Bergen NH naast haar zelfbeschilderde kast bij een phaceliaveld.

Bijenteelt in Canada (I)

Peter Liefbroer

De afgelopen maanden heb ik u uit de doeken gedaan hoe ik in 1997 een beginnerscursus heb gegeven in Noord Holland. In het oktobernummer beschreef ik de laatste les, het cursusjaar is dus rond. De laatste twee 'dagboeken' wil ik besteden aan een reis van mij dit jaar naar de bijen van Manitoba, Canada.

Op mijn school van het Agrarisch Opleidings Centrum (AOC) Clusius College in Purmerend, staan de bijen die ik gebruik voor de officiële cursussen. Maar ik gebruik de bijen ook voor een leerlingencursus. Het doel van die cursus is om de leerlingen, die zich daar vrijwillig voor opgeven, vertrouwd te maken met bijen. We inspecteren volken, merken darren, slingeren honing en geven informatie over bijen op de jaarlijkse veetentoonstelling in Purmerend.

Stage

Een cursist van het eerste uur is Martijn Sinkeler. Hij verliet de school niet alleen met een diploma, maar ook met enkele bijenkasten. Op een eigen bijenstand in Zaandam bleef hij actief in de bijenteelt. Ik hield contact en zo bezocht ik met Martijn een lezing in Alkmaar van de VBBN subvereniging 'Hollands Midden'. De lezing was georganiseerd door een oud bijenteeltcursist naar aanleiding van het bezoek van zijn oom, die beroepsimker in Canada is. Martijn is ondertussen leerling aan de Middelbare

Levensmiddelentechnologie School van het AOC Clusius College in Alkmaar. Hij heeft via deze school ook de mogelijkheid tot het volgen van een stage in het buitenland en zo werd tijdens de lezing het idee geboren om stage te gaan lopen bij een beroepsimker in Canada.

Contact

Martijn legde contacten met een beroepsimker, kreeg toestemming van zijn school en een werkvergunning voor Canada. In april 1998 vertrok hij naar Manitoba, Canada. Ik was natuurlijk wel een beetje jaloers: ik wilde ook wel eens zien hoe er geïmkerd wordt in dit rijke drachtgebied van Canada. Zo vatte ik het plan op om ook naar Canada te reizen. Voor de bijen maar ook voor het bijenteeltonderwijs in Manitoba. Op Apimondia in Antwerpen had ik al contacten gelegd met vertegenwoordigers van de organisatie van Apimondia 1999 in Vancouver, Canada. Ik wilde er een werkvakantie van maken: enkele dagen werken bij de beroepsimker, de baas van Martijn, daarnaast wat rondreizen naar andere aspecten van de bijenteelt in Canada met ondersteuning van de plaatselijke bijenteeltdeskundigen. Ik legde dit plan voor aan mijn directies van het Clusius College. Ik gaf tenslotte al enige jaren les in bijenteelt, de jongen van de school moest zo mogelijk toch worden bezocht en ik zou met een schat aan ervaring terugkomen en mijn cursus kunnen voorzien met niet alleen een mooie diaserie, maar ook met nieuwe gezichtspunten en wie weet op

Imkers beperken zich in Canada tot akkerbouwmatig geteelde gewassen, vooral: koolzaad, zonnebloemen en boekweit.

termijn een nieuwe bedrijfsmethode (dat laatste bedenk ik er nu bij, want hoe deskundig mijn directies ook zijn, van bedrijfsmethoden in de bijenteelt hebben ze toch geen idee).

Gelukt!

En zo blijkt maar weer eens dat het opereren binnen een groter geheel (de kleine 'groene' school in Purmerend binnen het grote AOC) voordelen heeft: het Clusius College betaalt mijn vliegticket naar Winnipeg! Eind juli vertrek ik naar Noord-Amerika samen met een vriend. Ondertussen hebben we al wel begrepen van Martijn dat de samenwerking met de eerste beroepsimker is stukgelopen en dat hij zoekt naar een andere stageplek. We zullen dus een andere beroepsimker moeten zoeken. In Winnipeg haalt Martijn ons van het vliegveld en neemt hij ons mee naar de familie Noseworthy waar hij op dat moment logeert. Eerst moeten we vaststellen hoe we dit land gaan bereizen. Canada blijkt zeer uitgestrekt, dun bevolkt en niet voorzien van een fijnmazig openbaar vervoernet. We huren de volgende dag een auto met airco en cruisecontrole; we zullen slapen in een tent.

Op verkenning

We besteden de eerste dag aan wat algemene verkenningen, maar 's middags arriveren we al bij Beemaid, een coöperatie van bijenhouders met een soort 'Bijenhuis' met allerlei spullen die imkers nodig hebben: kappen, berokers, kasten, raampjes en kunstraat. Daarnaast beschikt Beemaid over een productiehuis voor het afvullen van potjes honing en een uitgebreide geklimatiseerde opslag voor grote drums met honing. We krijgen ten afscheid allemaal een potje crème 'canola' (koolzaad) honing mee met een Duits etiket, want Beemaid is vooral ook een handelonderneming met veel contacten in het buitenland. Canada produceert veel meer honing dan het zelf consumeert, honing is dus een exportproduct.

Rodeo

Aan het einde van de middag vertrekken we uit Winnipeg, het vlakke land van Manitoba in. We gaan op weg naar Austin, waar die avond een rodeo (Austin Exhibition & Stampede) zal worden gehouden in het Agrarisch museum van Manitoba. Onderweg verbazen we ons vooral over de vlakheid van deze provincie en de uitgestrektheid van de percelen akkerbouwgewassen, en natuurlijk in het bijzonder over de grote hoeveelheid koolzaad die hier verbouwd wordt. In de supermarkten wordt canola-olie in allerlei verpakkingen aangeboden. Blijkbaar is deze olie in

Canada een alternatief voor zonnebloemolie. We vragen ons af waarom dat in Nederland niet zo is. Later horen we dat de wat verder van serieuze bebouwing gelegen canola-velden het zelfs zonder bijen moeten stellen. Onvoorstelbaar als ik nog even terugdenk aan de laatste jaren koolzaad in de Flevopolder: meer kasten dan koolzaad.

Beren

De rodeo brengt ons veel vermaak met Western paarden: bucking horses (blijven zitten op een bokkend paard), calf roping (kalf vanaf een paard met een lasso vangen) en chuckwagon racing (een ronde om het hardst met een vierspan paarden voor een huifkarretje met houten wielen). Maar het mooiste is dat we hier in gesprek raken met de jager Jim Schellenberg, die ons een sterk verhaal vertelt over een beer die hij de afgelopen winter voor een imker heeft geschoten, omdat de beer schade veroorzaakte aan de bijen. Deze imker zal, volgens Jim, best bereid zijn om ons in te wijden in de geheimen van de Canadese bijenteelt.

U-PICK

De volgende dag vertrekken we naar de imker Tom Fast in Kleefeld, nadat we nog een wandeling hebben gemaakt in een nabijgelegen natuurgebied de 'Spruce Woods'. Een heuvelachtig stuifzandgebied met een bijzondere plantengroei. We treffen hier geen bijen aan, imkers beperken zich in Canada tot akkerbouwmatig geteelde gewassen, vooral: koolzaad, zonnebloemen en boekweit. Voor de voorjaarsontwikkeling wordt gebruik gemaakt van, in het bijzonder, wilg en paardebloem. Onderweg passeren we de verschillende hoofdrachten voor de Canadese bijen. Het bord 'U-PICK', dat we geregeld tegenkomen langs de weg, maakt ons erg nieuwsgierig. We volgen zo'n bord en belanden bij een aardbeienteler met een Nederlandse vrouw. We genieten van lekkere sterke, Nederlandse koffie, terwijl we op het terras zitten dat omsloten is met horrengaas tegen de muggen. Terwijl we praten over de noodzaak van bijen bij de bestuiving van de volleggrondsteelt van aardbeien, bezoeken de kolibries de nectarflesje die aan het terras hangen, net buiten het gaas. James Flatt heeft voor de bestuiving zelf vroeger bijen gehad, maar het werd hem teveel werk en hij heeft de ervaring dat de wilde bijen het bestuivingwerk evengoed verrichten. Nadat we nog een emmertje frambozen hebben geplukt verlaten we dit paradijsje voor onze imker in Kleefeld.

(wordt vervolgd)

Overschakelen naar een ander bijenras

Met de gewone inlandse huis-, tuin- en keukenbij is best aardig te werken. Ze brengt genoeg honing bij elkaar, maar is soms wat stekelig. Dat de imker een keer wat steken oploopt is niet erg, dat hoort bij het vak. Buren en argeloze voorbijgangers dient dit bespaard te blijven. Vroeger, toen mijn bijenkasten naast een braakliggend stuk grond stonden, was dat nooit een probleem. Nu er hier nogal wat mensen komen, blijkt het houden van de gewone inlandse bij voor de omgeving onveilig te zijn.

302 Een vriendelijker soort bijen

De zachtaardigheid van carnica's is bekend. Daarom was overschakelen naar deze bijen de voor de hand liggende oplossing. Vorig jaar kreeg ik van een collega-imker een raampje met eitjes en jonge larfjes van de raszuivere carnica's van Schiermonnikoog. Ik had met een vormhoutje mooie wasbekertjes gemaakt en daarin werd overgelarfd. Er stond al een moerloos pleegvolk klaar om de moeren op te kweken. Tien dagen later kon ik acht prachtige doppen met twee raampjes bijen in drie-ramers hangen. Na drie weken waren er hiervan vijf aan de leg. Ze waren een kruising van een raszuivere moer met inlandse darren, een zogenaamde F1. Deze kleine volkjes werden overgehangen in tien-ramers, versterkt met broed van andere volken, gevoerd en weldra waren ze tot vijf mooie F1 volken uitgegroeid. De zachtaardigheid viel me nog niet meteen mee.

Schiermoeren invoeren

Inmiddels had ik carnica moeren van Schiermonnikoog besteld en deze arriveerden per trein op het station in Tilburg. Van de vijf opgekweekte F1's had ik er twee hopeloos moerloos gemaakt om de Schiermoeren te ontvangen. Later is me gebleken dat deze voorzorgsmaatregel niet echt nodig was. Hopeloos moerloze volken nemen een moer van een ander ras goed aan. Als er later een stille moerwisseling optreedt, ligt dat meer aan de kwaliteit van de moer dan aan het feit dat er werksters van verschillende rassen in één volk rondlopen. Koninginnentelers en bijen hebben niet altijd dezelfde mening over de kwaliteit van de moer. De bijen hebben zo hun eigen criteria. De Schiermoeren waren niet gemerkt, dus dat moest eerst gebeuren. Zonder de moeren een merkje te geven, loop je het risico dat je gaat nâtelen uit een volk

waarin een stille moerwisseling heeft plaatsgevonden. Na het merken werden de moeren in een kluisje, onder een beetje Nektapol, in de volken gehangen. Twee weken later hadden de volkjes mooi gesloten broed. Meteen heb ik een nateelt opgezet en aan het einde van het jaar had ik twee raszuivere carnica-volken en twaalf F1's.

De zachtaardigheid

De zachtaardigheid viel me aanvankelijk eigenlijk tegen. De raszuivere carnica's waren nooit vervelend. De F1's bleven toch steeds wat prikkelbaar. Het openen van de kast was steeds het riskante moment. Daarna in de volken werken kon meestal zonder kap gedaan worden, maar ik kon er niet op vertrouwen. Dat was een teleurstelling, want de gegarandeerde zachtaardigheid was een belangrijke overweging om naar carnica's over te gaan. Toch waren ze een stuk vriendelijker dan de gewone inlandse bij. Vooral de snel intredende rust na een storing was erg prettig. Dit verminderde het risico van steken voor de omgeving toch al aanzienlijk.

Het tweede jaar

Bij het begin van het nieuwe seizoen had ik zowel inlandse bijen als carnica's en hun nateelten op de stand. Dit jaar zijn alle inlandse moeren vervangen door moeren uit de raszuivere carnica volken. Op de normale tijd heb ik de oude moer uit de volken gehaald als zwermverhinderende maatregel. Op de negende dag heb ik bij deze volken alle redcellen weggebroken. Deze hopeloos moerloze volken kregen een stukje raat met eitjes en larfjes uit de carnica-volken. Op de dertiende dag heb ik van dat stukje raat doppen gebroken en jonge moeren in laten lopen. Dit is geen hoogwaardige koninginnenteelt, maar wel heel praktisch. Nu zijn er alleen nog maar volken die òf raszuiver carnica zijn òf een stand-bevruchte carnica moer hebben. De veiligheid in de omgeving is zeer toegenomen. Ik kan er nu op vertrouwen dat iemand die in de buurt van de bijenstand komt en daar blijft staan voor een praatje of om een klusje op te knappen geen gevaar loopt. Voorheen kon ik het tuinonderhoud bij de bijenstand alleen 's avonds laat doen, nu kan dat ook tijdens de vlucht van de bijen. Uit alle volken zijn nu de 'raszuivere' inlandse bijen verdwenen en de zachtaardigheid van alle 25

bijenvolken is prima. Had ik eerst altijd op de achtergrond handschoenen klaarliggen voor als de bijen eens erg lastig waren, dan geldt dat nu voor de bijenkap. Soms is die nodig.

Verschillen met de inlandse bij

De verschillen in behandelbaarheid zijn heel duidelijk. Carnica's, ook de F1's, zitten beter stil op de raat, wijken terug in de kast als je na het openen rook gegeven hebt. Ze zijn heel snel weer gekalmeerd na een ingreep. Geen bijen die na het sluiten van de kast nog gealarmeerd in de nabije omgeving blijven rondvliegen. Een heel groot verschil is het dat de onrust in een volk nauwelijks toeneemt, terwijl je er in werkt. Het leggedrag van de moer vind ik ook anders. Het lijkt me dat de carnica optimaal profiteert van een matige dracht. Het broednest groeit dan opvallend snel. Dat geeft een risico als de voedselvoorraden klein zijn en de matige dracht niet gevolgd wordt door een grote dracht. De imker moet beter dan bij de inlandse bij de dracht en de voedselvoorraden in de gaten houden.

Het heterosiseffect

Het heterosiseffect is een verschijnsel dat kan optreden bij een kruising van twee rassen of lijnen. De beste eigenschappen van de twee kunnen in de paring bij elkaar komen en het resultaat is een supervolk. Bij een paring in het vrije veld is dat effect in belangrijke mate een toevalstreffer. De kruising van een carnica moer met inlandse darren wil een dergelijk effect nog wel eens opleveren. In mijn geval bij twee volken. Het werden volken met vier broedkamerbakken stampvol bijen. Bij het ene volk verongelukte de koningin, het zakte toen als een plumpudding in elkaar. Het andere volk zag kans 15 kg zomerhoning bij elkaar te slepen, waar de andere volken van de stand niet verder kwamen dan 2 kg.

De volken van de raszuivere Schiermoeren

De volken die de Schiermoeren zelf tot ontwikkeling brengen verschillen qua grootte niet van de Nederlandse bij, ze zijn eerder kleiner. De Schierbijen hebben last van inteeltverschijnselen. Toch zag mijn Schiermoer kans mijn weegschaalrecord met 200 gr te verbeteren. Ik heb altijd een bijenvolk op een bascule staan en de hoogstgemeten opbrengst tot nu toe was 3,6 kg op een dag. De Schiermoer verbeterde dit tot 3,8 kg. Dit bevestigt mijn indruk dat carnica's bij een dracht heviger vliegen dan de inlandse bij. De bijenstand op Schiermonnikoog kan niet voldoende moeren leveren om hele bijenstanden van raszuivere

carnica moeren te voorzien. Volken van deze moeren worden dan ook vooral voor de nateelt gehouden.

Haken en ogen

Wie eenmaal begint met raszuivere bijen en nateelten daarvan komt een aantal problemen tegen.

- Je moet steeds een of twee raszuivere volken op je stand hebben. Deze raszuivere volken leveren dan de jonge moeren voor de andere volken, voor de F1's. De F1's zelf zijn niet geschikt om verder te telen. Het is immers niet te voorspellen welke erfelijke eigenschappen ze door zullen geven.
- Het is riskant om maar één raszuiver volk op de stand te hebben. Als er met de moer iets gebeurt, ben je gelijk je nateeltmogelijkheden kwijt. Je moet dan maar iemand weten bij wie je terecht kunt. Twee raszuivere moeren hebben bovendien als voordeel dat je kwaliteit kunt vergelijken.
- Met een volk waarmee een imker verder wil telen, gaat hij op een andere manier om dan met een productievolk. Voor een kleine imker is zo'n volk dan een last die ruimte in beslag neemt en weinig honing opbrengt. Door samenwerking tussen imkers kan dit probleem heel goed oplost worden.
- Paring op eigen stand levert geen raszuivere bijen op. De imker moet steeds opnieuw naar gespecialiseerde telers toe die over raszuiver materiaal beschikken. In Nederland is het carnicateelstation van Schiermonnikoog in deze het bekendst, maar er zijn ook andere mogelijkheden. Wie daar gebruik van maakt moet er maar op vertrouwen dat hij goed materiaal krijgt. De Nederlandse imker zou van zijn besturen garanties moeten verlangen op dit gebied. Die besturen zouden aan de hand van richtlijnen erkenningen voor telers uit moeten geven.

Amerikaans vuilbroed

Het onderlinge contact van imkers is een van de oorzaken van de verbreiding van deze kwalijke ziekte. Met name de activiteiten bij koninginnenteelt zijn hierbij riskant. Het is van groot belang dat de teler en zijn afnemers hun volken regelmatig laten screenen op de aanwezigheid van sporen van Amerikaans vuilbroed. Dat houdt iedereen alert en geeft enige garantie op kwaliteit en gezondheid. Georganiseerde samenwerking kan hier risico's beduidend verminderen.

Bijen, om te stelen zo mooi

Je leest het wel eens, je hoort er wel eens iets over, totdat... Half juni was het raak. Van imker Karel werden uit een rij van twintig, vijf goed bevolkte kasten weggenomen. Op het perceel stonden nog enkele tientallen kasten van andere imkers, maar deze werden ongemoeid gelaten.

Er gebeurt iets met je, als je beseft dat ze weg zijn. Je wordt woedend, razend; je voelt je machteloos en verdrietig tegelijk. Wie pikt mijn bijen?

Raak

De Baarnse imkers hebben aan de rand van het dorp hun volken ondergebracht op een vrij toegankelijk stuk grond. Het is vanaf de weg niet zichtbaar. De benadeelde, Karel, is een imker in hart en nieren, al meer dan veertig jaar lid van de VBBN en in het seizoen bij wijze van spreken dag en nacht met zijn bijen in de weer. Hij heeft fantastische volken. Sinds zo'n tien jaar werk hij met Buckfastbijen en daarvan kweekt hij koninginnen, die hij te koop aanbiedt. Eén van zijn klanten moet gezien hebben hoe goed zijn volken erbij stonden en dat was voor hem blijkbaar aanleiding om ze ongevraagd mee te nemen.

Aangifte

Van de eerste schrik bekomen, volgt de gang naar het politiebureau waar alles haarfijn moet worden uitgelegd over wat bijenvolken zijn en dat je ze van een bepaald ras hebt. Daar wordt keurig een proces verbaal van gemaakt en vergezeld van een aangifteformulier stuur je dit vervolgens naar het secretariaat in Wageningen. Als pleister op de wonde keert de verzekering voor maximaal vijf volken uit (de dief moet het geweten hebben). De afhandeling gaat snel en enkele weken later wordt f900,- ontvangen. Daarvan kan je nog niet eens complete kasten en raampjes kopen, maar het is in ieder geval iets.

Hek

Nog dezelfde week na de diefstal werd, om herhaling te voorkomen, door verenigingsleden een deugdelijke omheining in elkaar gezet. Het lijkt wel een gevangenenkamp: prikkeldraad tot twee meter hoog en aan de poort een groot hangslot. De boodschap voor een ongenode bezoeker is hiermee wel duidelijk, dachten we...

Herhaling

Niet voor deze dief. Die keerde een maand later terug, tenminste we nemen aan dat het dezelfde persoon was. De hoofdingang was blijkbaar te zwaar gebarricadeerd en daarom koos de 'collega-imker' voor het doorknippen van het prikkeldraad in de bosjes aan de achterzijde. De teleurstelling moet groot geweest zijn, toen bleek dat er bijna geen bijenvolk meer stond. De (dop)heide zag er veelbelovend uit en enkele dagen daarvoor was Baarn massaal afgereisd naar de hei van het Goois Natuurreservaat. Slechts enkele volkjes zijn achtergebleven, om thuis te worden verzorgd ter voorbereiding op de winter. Bij gebrek aan volken van Karel zijn nu ook andere imkers de klos. De woede over deze laffe daad is misschien nog wel groter dan de eerste keer. Niet het feit dat we weer enkele bijenvolken kwijt zijn, maar dat we systematisch leeggeroofd worden, doet het bloed koken. De regionale kranten worden gealarmeerd en komen met uitvoerige artikelen.

Inkeer?

De toekomst zien we met enige zorg tegemoet. De plaatsingsmogelijkheden voor bijenvolken zijn in Baarn niet ruim voor handen. Hoe moeten we onze volken beschermen tegen deze 'imker'? Onder imkers verwacht je toch vooral collegialiteit. Goed, er wordt het nodige geruzied en gebakkeleid, maar het is onvoorstelbaar dat je je ongevraagd op deze wijze over andermans volken ontfermt. Hopelijk komt de persoon tot inkeer en misschien staat het schaamrood hem op de kaken na lezing van dit artikel.

Frank Moens, secretaris VBBN subvereniging Baarn

De rijkdom van stuifmeel

Jan van de Veluwe

Omdat in de ons omringende landen niet van stuifmeel maar van pollen wordt gesproken, is dat begrip ook in ons land gemeengoed geworden. Van oorsprong was stuifmeel eigenlijk dat gedeelte van het meel dat in de molen verstuift en in mindering werd gebracht op dat wat de molenaar moest afleveren. Gemakshalve worden de begrippen pollen en stuifmeel hierna door elkaar gebruikt.

De werkbij als pollen-miljonair

Het was in feite de honingbij, die als groot-verzamelaar van pollen de primeur kreeg voor de bekendheid van dit edele product. De korfjes van beide achterpoten van een haalbij kunnen elk ca. 15 mg pollenkorrels bevatten ofwel gezamenlijk rond twee miljoen stuks! Dat is een onvoorstelbare hoeveelheid, waarbij ik opmerk, dat van elk van die korrels kan worden nagegaan van welke bloem ze afkomstig zijn. Niet alleen dat, maar ook de samenstelling van zo'n korrel kan exact worden vastgesteld, maar daarover dadelijk meer.

Miljoenen pollenkorrels in een potje honing

Wat menigeen niet weet is dat er in een potje honing, afhankelijk van de pollenproductie van betrokken nectargevende planten, zich tussen de één en vijf miljoen pollenkorrels bevinden. Dat is in feite ongeveer net zoveel als één volbeladen honingbij tijdens één operationele vlucht kan verzamelen en thuisbrengen. Dankzij dit energieproduct kunnen bijenlarfjes, waarvan er in het actieve seizoen per bijenvolk dagelijks twee à drie duizend worden geboren, opgroeien tot volwaardige bijen. Geen pollen, geen jonge bijen, zie daar één van de wonderen van het bijenvolk.

Stuifmeel ook goed voor mensen

In de laatste decennia heeft ook de mens kennis genomen van dit unieke voedingsmiddel. Het gevolg is, dat er voornamelijk in tropische en subtropische gebieden massaal stuifmeel wordt geoogst, dat ook in ons land wordt ingevoerd en door velen als gezondheidsmiddel wordt begeerd. Dat verzamelen geschiedt met behulp van een zogenaamde pollenva, waarin de thuiskomende bijen min of meer automatisch van hun pollen worden ontdaan. Na een uitermate zorgvuldige bewerking komen deze pollen vervolgens in de bekende verpakkingen op de markt. Land van herkomst, bron en leeftijd daarvan zijn helaas niet altijd duidelijk.

Nieuwe wijze van oogsten van pollenkorrels

Recentelijk zijn er immers tot de ontdekking gekomen dat ze zelf een betere kwaliteit pollen 'uit eigen bedrijf' kunnen oogsten! De kreet 'ik heb weer een paar van die hinderlijke ramen stuifmeel' in mijn volk is welbekend. Halen we zo'n raam stuifmeel - zonder broed - uit de kast, dan zien we dat daarin doorgaans ook nog een kleine hoeveelheid honing is opgeslagen. Die moet eruit! We snijden het raatwerk voorzichtig in zijn geheel uit het raampje. Op een willekeurig volk plaatsen we nu een moerrooster met daarop een honingkamer. De uitgesneden raat leggen we vervolgens horizontaal op een paar steunblokje, boven het rooster. Na één nacht bevat de raat uitsluitend (geconserveerde) pollen, alle honing hebben de bijen er keurig uitgehaald. Soms is er ook nog honing opgeslagen in deels gevulde pollencellen, die eveneens door de bijen wordt weggenomen. Mijn werkwijze is iets eenvoudiger; ik plaats zo'n raampje stuifmeel 's morgens tegen de zijkant van een kast. 's Avonds sla ik de bijen die er nog op zitten eraf. Alle

Vitaminegehalten in mg/100g:

Biotine	0,003
B1	1
B2	1,5
C	30
E	3,2
Foliumzuur	1
Nicotinezuur	9
Pantotheenzuur	1,6
Pyridoxine	0,3

Sporenelementen in mg/100g:

Jodium	0,0007
Kobalt	0,001
Koper	1,1
Mangaan	4,5
Molybdeen	0,014
Nikkel	0,5
Zink	10
Zwavel	160

Mineralen in mg/100 gr:

Calcium	300
Fosfor ca.	500
IJzer	17
Kalium ca.	1200
Magnesium ca.	150
Natrium	75

honing is dan verwijderd. Zo'n pollenraat, ontdaan van honing, biedt dan een fraaie schakering van de diverse kleuren stuifmeel.

Lepelen van pollenkorrels

Hierna wordt er een aanslag gepleegd op ons geduld. Onder het licht van een bureaulamp en met behulp van een 'Pollen-Löffelchen' (een minilepeltje) halen we de pollen nu cel na cel uit de raat en deponeren die in een glazen potje. Dit product is bijzonder geschikt voor de periode als de R in de maand komt, zoals dat vroeger het geval was met levertraan. De aldus verkregen pollen bij voorkeur opslaan in de diepvriezer. Het consumeren van de geogste pollen kan plaatsvinden door middel van een zeer dun laagje op een boterham. Om de ietwat vreemde smaak te compenseren doen we er een lepeltje honing overheen. De kwalitatieve waarde van deze pollen (uit eigen bedrijf) wordt hoger aangeslagen dan die, afkomstig via import.

Zo rijk zijn pollenkorrels

Hierna volgt een overzicht van de samenstelling van het door bijen verzameld stuifmeel.

Tussen haakjes staan de minimale en maximale waarden. Zo bevatten dennepollen bijvoorbeeld 7% eiwit en amandelpollen 29%.

	Samenstelling	Uitersten
Eiwit	20%	(7-30%)
Vet	7%	(1-14%)
Suikers en zetmeel (meeste pollen geen zetmeel)	25%	(21-48%)
Water	10%	(7-16%)
Minerale bestanddelen	2%	(1-4%)
Overige bestanddelen, waaronder ruwe vezel	25%	(21-29%)

De waarde voor de bijen is vooral afhankelijk van het eiwitgehalte; hoe hoger dit is, des te meer waarde bezit het voor bijen.

Beseffen we als imkers wel hoe rijk we zijn?

Al deze stoffen vervullen een onontbeerlijke functie in ons lichaam. Hoewel de hier genoemde hoeveelheden ogenschijnlijk gering zijn, moeten we ons wel realiseren, dat ons lichaam hiervan slechts minuscule hoeveelheden nodig heeft. Deze stoffen spelen alle een belangrijke rol in de opbouw van onze immuniteit, het weerstandsvermogen. Graag had ik ook melding gemaakt van de directe invloed van elk van deze

stoffen op het 'ziek zijn en beter worden'. De ruimte laat dat echter niet toe en daarom mag ik niet nalaten u toch te informeren waar dat stuk voor stuk in begrijpelijke taal beschreven wordt, namelijk in het in 1997 uitgekomen Handboek 'Vitamines & Zelfzorg' van R.A. Nieuwenhuis van de uitgever Elmar BV te Rijswijk.

Als imker hebben we het grote voorrecht om gratis over bovengenoemde geneeskrachtige pollen te beschikken, dus ... probeer het ook eens! Anderszins zijn soortgelijke totaalprodukten onder de naam van suppletoire basisstoffen, orthomoleculaire middelen en andere fraaie benamingen, ook in de handel verkrijgbaar, weliswaar tegen stevige prijzen.

Tot besluit zou ik het op prijs stellen reacties te ontvangen van imkers die eveneens succesvolle experimenten hebben verricht met het aldus oogsten van eigen stuifmeel.

Bronnen:

Imkers encyclopedie voor Nederland en België van J.J. Speelziek, drs. J. Beetsma, dr. H.H.W. Velthuis e.a.

Voordracht NECTAR

Vrijdag 27 november van 14.00 tot 17.00 uur houdt NECTAR een bijeenkomst in het Centrum Gebouw Noord, Padualaan 14, de Uithof, Utrecht.

Onderwerpen:

- Absconding van bijenvolken in Nigeria in samenhang met de drachtomstandigheden en de oogstmethode, door Marieke Mutsaers.
- Bijenteelt in Honduras, Nicaragua en Cuba, gepresenteerd in het Engels door drie MSc-studenten van de RUU.

U bent van harte welkom!

Inl: Netherlands Expertise Centre for Tropical Apicultural Resources.

Postbus 141, 6720 AC Bennekom.

Tel: 0318 415217 Fax: 0842 103374

E-mail: nectar@wxs.nl

Amerikaans vuilbroed maakt veel emoties los

Juist op het moment dat ik me ongerust maakte over het ontvangen van berichten via de Zoemlijst, ontstond er naar aanleiding van de uitbraak van Amerikaans vuilbroed in Vlaardingen een soms emotionele discussie. Mijn elektronische brievenbus mocht die weken in ieder geval weer heel wat imkerbrieven ontvangen. Dit en de inhoud van de discussie gaf me een goede reden tot het schrijven van deze aflevering van Api@staartje.

De emotie

Wat al snel duidelijk werd was dat een vuilbroed-besmetting een behoorlijk emotionele zaak is, zelfs voor imkers die er nog niet persoonlijk mee zijn geconfronteerd. Na het bekendmaken door Jan Tempelman, secretaris van het Ambrosiusgilde te Rotterdam, dat er in Vlaardingen AVB was uitgebroken, werd er in eerste instantie nogal op de persoon gereageerd, dit naar aanleiding van vermeende uitspraken. Na enige rechtzetting van Jan's bedoelingen en bijval van mede-imkers zette de briefwisseling zich meer in algemene zin voort. Maar ook hierin waren het de gevoelens die de boventoon voerden. Vooral: 'Het moest nu maar eens afgelopen zijn met het vingertje wijzen. Beschuldigingen richting wie dan ook werden in de ban gedaan'. En dat is misschien maar goed ook. De angst voor beschuldiging lijkt evenwel de basis van veler gedachten. Te veel heilige huisjes en lange tenen. En dat is jammer. Dat zou niet hoeven. Maar toch: 'Het is wel duidelijk dat de verspreiding door de imker komt', verzucht één van de brievers. En zo blijven we verdeeld in deze emotionele tijden van vervoersverbod en ruiming van besmette standen.

De discussie

Behalve de emotionele kant van de zaak kwamen er uiteraard (en gelukkig maar) ook andere thema's betreffende het vuilbroed aan de orde. Zaken, die bijna alle zonder uitzondering een artikel op zich waard zijn. Hier nu niet meer dan een korte aantekening daarvan. Wat betreft de verspreiding van vuilbroed werd genoemd: het reizen naar druk-bezochte drachten, het telen en verhandelen van moeren, het overlarven, het snoepen door de bijen van buitenlandse, mogelijk besmette honing en het met verschillende imkers op één verenigingsstand

staan. Ziehier, enkele sekten waarin de imkerij zichzelf verdeelt. Zaken overigens, waar mijns inziens ieder voor zich nog maar eens goed zijn licht over moet laten schijnen en voor zichzelf conclusies trekken. Alleen maar wachten op richtlijnen van bonden en overheden heeft geen zin.

Maatregelen

De maatregelen zoals die al sinds het voorkomen van vuilbroed in Nederland worden genomen, het ruimen van besmette standen, ondervinden hier en daar nog wel enige kritiek. (In de discussie op de Zoemlijst hierover echter geen woord.) Daar staat tegenover, dat al het andere wat men in het buitenland heeft geprobeerd allesbehalve effectief is geweest tot nu toe. Hoe in- en aangrijpend het vernietigen van de betreffende bijenvolken ook moge zijn, een andere of zelfs betere oplossing lijkt mij voorlopig niet voorhanden. Het toedienen van 'medicijnen', waarbij uiteindelijk de ziekte in de bijen wordt bestreden maar de veroorzakers, de sporen van de bacterie die vuilbroed veroorzaakt in de volken blijven bestaan, geven toch alleen maar ellende. Je zult met uitbraken en verspreidingen blijven zitten. Om van 'besmette' honing bij het gebruik van medicijnen nog maar niet te spreken.

Mijn mening

Vuilbroed is meer dan alleen een rampzalige ziekte in de bijenvolken. Het is een waar onheil voor de imker die het overkomt. Het laat zich dan ook eenvoudig raden dat het een probleem is, waarbij de emoties dicht aan de oppervlakte liggen. Emoties vanwege de maatregelen die worden genomen en waarbij je je levenswerk in één keer in rook ziet opgaan. Maar ook de angst, dat wanneer het je overkomt en je mogelijk als veroorzaker van al die ramspoed wordt aangewezen, maakt het er niet eenvoudiger op er rationeel mee om te gaan. Dat wat betreft de emoties. Overlarvers en koninginnentelers zullen veel ellende voorkomen door met enige zekerheid te kunnen aantonen dat op hun stand geen vuilbroed voorkomt. 'Reizigers' zullen zich bewust moeten zijn welke risico's zij lopen. Met deze opmerkingen echter beseft ik dat ik hetzelfde gevaar loop als Jan Tempelman toen hij open en eerlijk berichtte over de uitbraak in Vlaardingen. Sommigen meenden in zijn beschrijving

Aansprakelijkheid bij spuitschade

R. Kakes

Juist nu we weer worden geconfronteerd met nieuwe gevallen van spuitschade bereikt ons het bericht dat het eindelijk zover is dat een verzekeringsmaatschappij de aansprakelijkheid heeft geaccepteerd voor een geval van spuitschade dat in 1996 is ontstaan door het gebruik van mijtdodende middelen op gewassen. De schadeclaim is in overleg met de Bedrijfsraad door een advocaat behandeld.

In augustus 1996 ontstond er nogal wat schade door het gebruik van mijtdodende middelen op aardappelen en graan. De acceptatie van de aansprakelijkheid voor spuitschade berust op het juridische begrip 'risico aansprakelijkheid'.

Simpel gezegd komt het er op neer dat de wet iemand aansprakelijk stelt voor schade die is veroorzaakt doordat deze persoon bij de uitoefening van zijn bedrijf of beroep een gevaarlijke stof heeft gebruikt (artikel 6: 175 Burgerlijk Wetboek).

Voor de aansprakelijkheid is van belang dat is vastgesteld waardóór bijen zijn omgekomen en wie er aansprakelijk is voor het gebruik van de gevaarlijke stof. Dat betekent in de praktijk dat bij schade direct de Algemene Inspectie Dienst (AID) moet worden ingeschakeld.

Onderzoek naar wie de gevaarlijke stof heeft gebruikt dient door de imker te worden verricht. De vermoedelijke gebruiker dient ook aan de AID te worden doorgegeven.

Voor iemands aansprakelijkheid is het niet van belang of ook anderen in de omgeving de gevaarlijke stof hebben gebruikt. Voor imkers met spuitschade is het van belang dat hij of zij deze schade met haar of zijn organisatie bespreekt, zodat de imker goed wordt geadviseerd over te nemen maatregelen.

Bij het ter perse gaan van dit blad bereikte ons het bericht dat een imker met spuitschade ook door de rechtbank in het gelijk is gesteld. De motivering voor deze uitspraak kennen wij nog niet, we zullen hier in een volgend nummer op terugkomen.

308

Vervolg van pagina 307

van de samenstelling van de bijenstand in kwestie een aanval te zien op bepaalde imkers. Voor u echter, naar aanleiding van mijn opmerkingen, gekwetst in de pen klimt moet u echter van mij aannemen dat ik in reizigers, telers, noch in bestuivers veroorzakers zie van de verspreiding van vuilbroed. Echter, niemand zal kunnen ontkenen dat dit wel oorzaken kunnen zijn. Zonder elkaar te verketteren zullen wij alert moeten blijven, vooral op ons zelf.

P.S.

Ook gedurende deze vuilbroedweken bleek dat de Zoemlijst een mooie en vooral snelle manier is om met elkaar van gedachten te wisselen, zaken duidelijk te krijgen en elkaar van repliek te dienen. De Zoemlijst bewees juist in dit geval zijn nut. Wat zou het mooi zijn, wanneer de groep van aangeslotenen zich nog meer zou uitbreiden. De avond waarop ik dit artikel naar het redactieadres e-mailde, was er een nieuwe melding van een uitbraak van vuilbroed, dit keer in Groningen. Bovendien las ik een nieuw woord: 'cyber imkers', dat zijn wij, Zoemlijsters dus.

De imker

*De imker imkert immer door
daar heeft hij immers bijen voor.
Hij heeft immens veel plezier
in dat kleine bruine dier.
Z'n huisdier, kun je het wel noemen
hij is geneigd om mee te zoemen.
Hij loopt er rustig tussen door
met bedachtzaam en traag bewegen
soms iets van de vliegplank vegen
Verder niet te veel bemoeien
dan gaan de volken prachtig groeien.
En is het volk op z'n top
komt er een honingkamer bovenop.
Maar bodylotion of parfumeur
maakt bijen knorrig, dan krijgt hij gezeur.
Ze kunnen daar beslist niet tegen
en worden dan wat agressief.
Hij kan dan ook worden gestoken
de bijen zijn dan echt niet lief.
Met een kap op en handschoenen aan
blaast hij wat rook in of langs de kast
dan heeft hij meteen veel minder last.
Door aandacht en netheid te tonen
zullen de bijen hem belonen.
Waarmee, dat is voor hem gewis
het vloeibare goud dat honing is.*

Ids van Dussen, Almere

Voortbestaan Ambrosiushoeve gegarandeerd

Op 12 september werd de jaarlijkse Open Dag gehouden op de Ambrosiushoeve. Hoewel de weersverwachting niet bijster optimistisch was, hadden we de zegen van St. Ambrosius, dus prima weer!

Tijdens de goed bezochte jaarvergadering van de 'Vrienden van Ambrosiushoeve' schetste directeur Aad de Ruijter een beeld van het proefinstituut voor het tweede millennium. Als toekomstig onderdeel van het Wageningen Universiteit en Researchcentrum (samengaan van Dienst Landbouw Onderzoek (DLO) en de Landbouw Universiteit Wageningen (LUW), maar met locatie Hilvarenbeek is de continuïteit gewaarborgd en hiermee wordt het zwaard van Damocles, dat zolang boven de hoofden van de medewerkers hing, voorlopig in de kast gelegd! Hoewel er in deze nieuwe structuur wel enige zelfstandigheid zal worden ingeleverd -het stichtingsbestuur wordt vervangen door een begeleidingscommissie- zal samenwerking met andere DLO-LUW-instituten, zoals nu reeds met onder andere Entomologie en RIKILT, geïntensiveerd kunnen worden.

Door vermindering van het aantal uren van DSW-personeel, als bezuinigingsmaatregel, voor onderhoud van onder andere het arboretum heeft het bestuur van

de 'Vrienden' de eerste vrijdag van de maand ingesteld als 'klussendag'. Reeds diverse werkzaamheden zijn verricht, maar er zijn nog klussen genoeg! De oude Ambrosiushoeve is onlangs verkocht, waardoor de ingang van het Mommerspaviljoen naar de andere zijde is verplaatst. Hier is een terras gepland, de vijver is aan vernieuwing toe en de bijenhal, nu opslagruimte, moet weer in ere worden hersteld. In het paviljoen zelf is meer ruimte vrijgekomen en deze moet ook nog aangekleed worden! Tijdens de vergadering kwam de suggestie om de vrijdagse klussendag te verplaatsen naar de eerste woensdag van de maand. Vrijdag is voor velen de gezinsdag, het bestuur zal zich hierover beraden.

Rest mij alle 'vrienden' te bedanken voor de financiële of daadwerkelijke steun in de afgelopen jaren. Ook in de nieuwe structuur blijft uw steun nodig. Voor slechts f 25,- per jaar of meer bent u 'Vriend van Ambrosiushoeve', giro 39.49.772 t.n.v. penningmeester J.van Melick, Zilvermeeuw 62, Etten-Leur. Ook als subvereniging/afdeling kunt u lid worden. Veel verenigingen deden dit reeds. Voor rondleidingen in het arboretum en de bordertuin kunt u contact opnemen met L. Opsteeg, 0411-621547.

Leden van de Drachtplantencommissies van de vijf bijenteeltorganisaties tijdens een voorjaarsexcursie. Foto's: F. Janssen.

Pronkstuk in het Mommerspaviljoen: St Ambrosius (17^e eeuw), afkomstig uit gesloopte R.K. Kerk, Oudenbosch.

Honingjagers

In de vorige eeuw heeft men in Amerika een techniek uitgewerkt om wilde bijenvolken te zoeken. Wie zo'n volk vond, kon honing gaan oogsten. Deze techniek bestond eruit om enkele bijen te vangen en op te sluiten in een kistje. Vervolgens werden deze bijen gevoerd en losgelaten. Omdat bijen rechtstreeks naar hun volk terugvliegen kun je ze volgen en zo hun nest vinden. Bovendien hebben bijen de voor deze honingjagers prettige eigenschap om terug te komen en collega's mee te brengen. Als dat gebeurt heeft de honingjager de weg naar het bijennest gevonden. Dat rechtstreeks terugvliegen valt in de praktijk aardig tegen. Bijen vliegen om natuurlijke hindernissen heen en een rivier of een ontoegankelijk gebied is voor bijen geen hindernis, maar voor de honingjager wel. De honingjager probeerde zijn voederkistje als een soort peilzender te gebruiken. Als hij eenmaal een vliegroute in een bepaalde richting had vastgesteld, nam hij het kistje met de bijen mee naar een andere plaats. Vandaaruit probeerde hij een nieuwe vliegroute vast te stellen. Door de verschillende vliegrichtingen te combineren kon hij dan bepalen waar het bijenvolk ongeveer te vinden moest zijn. De honingjagers hadden een aardige kennis van het haalgedrag van de bij opgebouwd. Ze wisten dat het starten van een bijenlijn tijdens een goede dracht heel moeilijk was. Ze hielpen de bijen bij hun oriëntatie door het voedsel geurig te maken met anijsolie. Ze gebruikten geuren als lokmiddelen als er weinig bijen te vinden waren. Ze wisten ook dat bijen in de lente water nodig hebben en dan niet ver willen vliegen en probeerden in die tijd van het jaar vanaf de waterkant een vliegroute op te sporen. Soms merkten ze de bijen die uit hun kistje vlogen met kalk en probeerden ze te kijken hoe lang het duurde voordat die gemerkte bijen terugkwamen. Uit de tijdsduur leidden ze dan een afstand af. Het vinden van het bijennest gaf een geweldige kick. Die kick was eigenlijk een nog grotere beloning voor het speurwerk dan de honing.

Bron: *American Bee Journal*, 1998(6)

Apistan

Een advertentie in het tijdschrift 'American Bee Journal' van juni 1998 staat de volgende tekst: In 1987 namen imkers in Europa en het Midden-Oosten een risico door flualinaat (de werkzame stof in Apistan) niet volgens voorschrift te gebruiken in de strijd tegen

de varroamijt. Hun volken en de bestuivingscapaciteit nemen nu snel af sinds het misbruik heeft geleid tot resistentie bij de varroamijt en de decimering van hun bijen. Momenteel zijn er aanwijzingen van misbruik van Mavrik en hergebruik van Apistan. Geen van beide zijn een goedgekeurde methode in de strijd tegen de varroamijt. Als dit doorgaat zal er ook bij ons resistentie tegen flualinaat ontstaan. Dan zal er geen middel meer zijn om de volken - en nog belangrijker - de broodwinning van de imkers te beschermen. Bovendien is er het gevaar van de vervuiling van de honing en de vraag naar de verantwoordelijkheid hiervoor. Als u Apistan niet volgens voorschrift gebruikt, wordt het probleem van resistentie groter en wordt de bijenteelt in gevaar gebracht. Bel de officiële Apistan-dealer als u vragen heeft.

Aldus de suggestieve tekst van de advertentie. Het schandalige aan deze advertentie vind ik dat de schuld voor de resistentie bij de imkers gelegd wordt. Ook zonder misbruik van Apistan zou de resistentie wel ontstaan zijn. De suggestie dat zonder Apistan de bijenteelt ten dode is opgeschreven gaat ook nogal ver. Dit is blijkbaar een Amerikaanse aanpak om hoge verkoopcijfers te halen.

Bijen uit Nieuw-Zeeland

Eerder berichtte ik u in deze rubriek over een grote bijensterfte in Duitsland in najaar en winter van 1997. Waar haal je dan voor het nieuwe seizoen zoveel volken vandaan? Nou gewoon uit Nieuw-Zeeland waar het bijenseizoen dan net afgesloten wordt. Vanaf april 1998 zijn er in Duitsland 6.000 volken uit Nieuw-Zeeland geïmporteerd om de verliezen enigszins goed te maken. Deze importen gaven krachtige protesten uit de kringen van overkoepelende bijenteelt-organisaties wegens het risico om een nieuwe ziekte, het Kashmir-virus, mee te importeren. Dit virus is al in Europa aanwezig. Het is in 1995 in Spanje ontdekt. De regels voor handel binnen de Europese Gemeenschap laten invoer uit Spanje toe en wie weet hoeveel volken er al uit Spanje via Frankrijk in Duitsland zijn beland. De vrees voor het Kashmir-virus is daarom niet geheel op zijn plaats. Ook de vrees dat de bijen uit Nieuw-Zeeland tot een verbastardisering van de 'Duitse' carnica zou leiden, was een argument tegen deze import. Omdat de importeur zijn handel volgens wettelijke voorschriften heeft uitgevoerd, waren de protesten tevergeefs.

Buckfast en carnica op Lüneburgerheide

Jan J. Speelziek

Dit jaar bracht ik met mijn eega de vakantie door op de Lüneburgerheide. Dat de bijen daarbij bijzondere aandacht zouden krijgen behoeft geen betoog. Dit gebied met een oppervlakte van 7.200 km² (ca. 20% van Nederland), is een uitgestrekt golvend landschap in Neder-Saksen, gelegen tussen de Elbe en de Aller. Het hoogste punt is de 169 m hoge Wilseder Berg. In dit gebied bevinden zich ruim 40 grote heidevelden, waarvan een dozijn als zeer omvangrijke reservaten kunnen worden aangemerkt; enkele daarvan doen dienst als militair oefenterrein, zoals bij ons in Harskamp en Oldebroek. Omdat heide een unieke vegetatie is, die slechts in het Atlantisch kustgebied voorkomt, staan deze heidevelden onder natuurbescherming.

Op bezoek bij korfimker Georg Klindworth

In de tweede week van augustus gingen we op pad, echter eerst nadat we zelf onze bijen hadden geplaatst op de uitgestrekte heidevelden van het Artillerie Schietkamp te Oldebroek. Gezien de kwaliteit van de heide hadden we toen al de blijde verwachting een fantastisch heidehoningjaar te krijgen. (*'t werd het beste heidehoningjaar van mijn leven!*) Eind augustus gingen we op de terugweg nog even aan bij de familie Klindworth in Klein Meckelsen, 15 km van het Nederlandse garnizoen Seedorf in de BRD. Georg Klindworth senior (1907-1988) was eens de grootste korfimker ter wereld. Dankzij deze 'Altmeister der Heideimkerei' kwamen er een 21/2 uur durende film en video over de korfimkerij tot stand, gemaakt door het 'Institut für den Wissenschaftlichen

Film' in Göttingen, een schitterend historisch document over de oude Lüneburger korfimkerij. Een echte bezienswaardigheid voor onze korfimkers!

De heide was er door de voorafgaande regenperiode ongekend mooi. Verwachtingen voor een tophoningjaar werden alom gehoord. Vergrassing speelt er weliswaar ook een rol, maar lang niet zo ernstig als in ons land. Grote mesterijen (varkens, kalveren, kippen) komen daar niet voor, dus geen massale stikstofemissies. Mevr. Klindworth vertelde ons, haar man Georg junior (geb. 1943) was naar de bijen op de heide, dat hij reeds had gesproken van een super heidehoningjaar. Naast honderden kasten hadden ze dit jaar slechts 350 van de eens 1.500 korfolken. Dat aantal was aan de lage kant, wat werd toegeschreven aan het slechte zwermseizoen. De verkoop van zwermen vormt er namelijk een belangrijke bron van inkomsten. Daar de Buckfastbij zeker geen uitgesproken zwermbij is had men daarvoor bij de Klindworths weinig interesse. De carnica was overigens in vergelijking met de vroegere zwarte heidebij ook al geen zwermbij.

Het belang van de Heidschnucken

In Lüneburg stelt de overheid alles in het werk om de heide, het grote cultuurbezit van deze streek, in stand te houden. De festiviteiten die er gedurende de bloei-periode plaatsvinden zijn legio. De diverse plaatselijke heidekoninginnen getuigen ervan. Veel vakantiegasten trekken te voet, per fiets en auto door de paarse heidevelden. Langs de wegen staan bij veel boeren stalletjes met producten uit eigen bedrijf: vele soorten honing, 'Heidekartoffeln' (aardappelen), allerlei bessen, diervellen etc. Overal wordt er omtrent die tijd op de uitgestrekte akkers met de modernste middelen tarwe geoogst. De grote kudden schapen, de zogenoemde Heidschnucken, vormen een belangrijk onderdeel van de heide. Zij houden het gewas kort, zodat het jong blijft en niet gaat verhouten. Bovendien vreten ze de opslag (o.a. berken) weg met uitzondering van de jeneverbesstruiken, die bepalend zijn voor het heidelandschap. Deze dieren, ca. 15.000 stuks, zijn echter geen schapen zoals wij die kennen. Het zijn hoorndragers en oorspronkelijk afkomstig van de moufflons uit de mediterrane gebieden. Hun huiden leveren niet de bekende schapenwol maar gelijken op die van langharige honden. Het vlees daarentegen is zeer gewild, het is iets rood en smaakt als wildbraad.

Heideopstelling bij Hermannsdorf. Segeberger kunststof-kasten. Zie de massa aanvliegende bijen.

Artillerie Schietkamp Oldebroek. Vijf bijenvolken van een amateur-imker

Heide bij Schneverdingen. Een voorbeeldige opstelling van de aloude Lüneburger Stülperkorven.

De bijenbezetting op de heide

312 Jaarlijks worden er op de heide omstreeks 12.000 bijenvolken geplaatst, grotendeels door beroeps-imkers. (Volgens de IKC-enquête 1994 telde ons land toen 84 heideimkers) Van oudsher staat er nog een aantal 'Bienenzäune', waarin met name korfvolken werden en nog worden ondergebracht. Deze stallen zijn moeilijk te vinden daar ze verscholen en beschut zijn opgesteld. Hierin hebben de korven weliswaar grotendeels plaats gemaakt voor kasten. Ook vrije opstellingen zoals wij die kennen komen er legio voor. Opvallend is daarbij het grote aantal varianten in kasten. Ook kunststofkasten, waaronder de bekende Segeberger kunststofkast komen we op veel plaatsen tegen. Deze kent voor zover onze waarnemingen juist zijn, alleen maar kamers van BK-formaat. Voor de heide ziet men dan drie kamers, waarbij de bovenste dienst doet als honingkamer. De capaciteit hiervan is aanmerkelijk groter (1.6 x) dan van onze Simplex-HK.

Op bezoek bij vader en zoon Stöckmann

Hoewel ik vanwege mijn militaire loopbaan in dat gebied reeds over de nodige contacten beschikte, gingen we na aankomst toch naar de WV in Lüneburg. Binnen enkele minuten ontvingen we daar een fax van de Handelskamer met vermelding van alle grote bijenhouders in dat gebied. Ons eerste bezoek gold de beroepsimkerij van Wolfgang Stöckmann in Salzhausen-Gödenstorf. Met Wolfgang en zijn vader Karl Stöckmann hadden we een reeks interessante gesprekken. Senior Karl was geruime tijd voorzitter van de Duitse beroepsimkersbond. Vader en zoon zijn enthousiaste Buckfastimkers. Al hun bijenvolken stonden op de heide. De bedrijfsuitrusting waarmee de honing tonnengewijs uit de raten werd verwerkt tot in de eindfase in model-honingglazen was bewonderenswaardig.

Imkerdepot Holtermann

Daar we niet ver verwijderd waren van Brockel (bij Rotenburg) brachten we ook een bezoek aan het imkerdepot van Heinrich Holtermann. De vader van Heinrich, in 1996 overleden, was vóór Stöckmann ook vele jaren voorzitter van de beroepsimkersbond. Dit depot is het omvangrijkste groot- en kleinhandelsbedrijf in imkersartikelen van Noord-Duitsland. Via een wandeling door de magazijnen kwamen we in contact met allerhande nouveautés op imkersgebied. De ervaring leert dat het altijd de moeite waard is daar eens rond te kijken, waarna de portemonnee het meestal behoorlijk moet ontgelden.

Buckfast-enthousiastelingen

Een wel zeer bijzondere ontmoeting hadden we met Wolfgang Pientka en zijn vrouw Rosemarie in Boizenburg, aan de oostzijde van de Elbe ofwel in het voormalige Oost-Duitsland. Hij is van het kaliber van Wolfgang Stöckmann. Beide grootimkers werken met Buckfast bijen en kunnen het bijzonder goed met elkaar vinden. Deze Pientka heeft zijn uiterst moderne bedrijf samen met zijn vrouw en twee zonen van de grond af opgebouwd. Dat we een dermate goed functionerende imkerij daar in het voormalige Oost-Duitsland aantreffen was een grote verrassing. Pientka heeft het voordeel over een eigen bevruchtigingseiland voor de koninginnenteelt te beschikken. Dat is gelegen in de Oostzee ter hoogte van Lübeck. Ik zeg dit laatste met nadruk, want zoals bekend bezitten alle acht Duitse Waddeneilanden in de Noordzee ook bevruchtigingsstations. Deze zijn echter exclusief toegankelijk voor carnica-imkers. Daar de beroepsimkerij, evenals een groot aantal hobby-imkers in toenemende mate werkt en gaat werken met Buckfast-bijen, is dat een doorn in hun oog. Ondanks verwoede pogingen, aldus diverse imkers, weigert het Bijen-

instituut in Celle om ook maar één waddeneiland ter beschikking te stellen van de Buckfastimkers. Hoewel ook reeds politieke kanalen werden benut is dat tot dusver nog niet gelukt. De hoop is nu gevestigd op de komende nieuwe directeur die naar verluid over een jaar de leiding van dat Bijeninstituut zal overnemen. Zo is er helaas een rivaliteit ontstaan tussen de carnica en Buckfastbelangen. Ik heb niettemin de indruk dat de opmars van de Buckfast daar niet te stuiten zal zijn. Op de markt in Lüneburg hadden we nog een gesprek met een oudere imker, die daar in zijn kraam alle soorten honing te koop aanbood. Op mijn vraag of het hier Buckfast- of carnica-honing betrof, antwoordde hij meer dan dertig jaar in alle tevredenheid met carnica's te hebben gewerkt en geen enkele noodzaak zag over te gaan op dat nieuwe Engelse 'ras'.

Ook bezochten we Eduard Pàc in Lüneburg, een oud-officier van de Bundeswehr. Hij was, zoals hij stelde door ervaring wijs geworden en daardoor reeds lang geleden overgegaan op Buckfastbijen. Hoe rustig en goed behandelbaar die waren demonstreerde hij op een groot boerderijcomplex in de naaste omgeving, waar hij zijn bijen heeft staan. Hij plaatst zijn bijen welbewust niet op de heide. Naar zijn mening bezit de heide er nog teveel cesium uit de tijd van Tsjernobyl (1986), in ieder geval de vermoedelijke hoeveelheid radioactiviteit was voor hem te hoog om er zijn bijen te plaatsen. In een nagesprek met hem en zijn echtgenote vernamen we hoe zij een combinatie van pollen en honing tot een uniek gezondheidsmiddel hadden samengesteld. Omdat het hier een tijdrovend proces betreft maakt hij er geen reclame voor en doet dat alleen voor zijn familieleden. Als herinnering aan die prettige ontmoeting ontvingen we zo'n potje van die pollenhoning als aandenken. Onbewust moest ik hierbij terugdenken aan de vroegere pollenrijke stamphoning ten tijde van de korfimerij.

Hobby-imkers in Soderstorf

Via een groot schild aan de weg en een prachtig verkoopstalletje voor het huis kwamen we in contact met Ilse en Klaus Wandelt, beiden fervente Buckfast-imkers. Hoewel Klaus een uitstekende job heeft in Hamburg, besteedt hij al zijn vrije tijd aan de imkerij. Toen we hen buiten aan de koffie zaten zette zich plotseling een hoornaar op mijn arm. Deze rovers vangen de bijen in hun vlucht voor de bijenstal. Tijdens het hierop volgende gesprek bleek dat hoornaars, mollen en slakken daar beschermde dieren zijn! Met behulp van een klein soort molentje op een ijzeren staaf, dat trillingen in de grond veroorzaakt,

Truppenübungsplatz Munster. Dankzij een toevallige ontmoeting met een Förster mochten we een kijkje nemen in het 'verboden gebied', waar een broer van hem twee bijenstallen had staan. (Barthold Busch, Im Ortztal 115, 29633 Münster).

houdt hij de mollen uit zijn tuin. Hij bezit op de nabijgelegen heide een fraaie bijenstand. Verder een mooie 'Bienenzaun' met acht bijenvolken in het nabijgelegen Amelinghausen. Ter wille van de grote heidefeesten in dat dorp is die echter voornamelijk als demonstratiestand bedoeld. Genoemde volken zijn in feite afleggers, die wel vlogen maar echt niet de indruk wekten productieve heidevolken te zijn. Het was meer een aardigheid, die zij in overleg met de VVV hadden opgezet. De derde week van augustus zijn er in dat dorp grote heidefeesten. Een schone heidekoningin met hofhouding, omlijst door enkele muziekgezelschappen trok er veel vakantiegasten.

Slot

De grote variatie in de aangetroffen soorten raampjes, kasten en korven zou een afspiegeling kunnen zijn van de grote verscheidenheid aan imkers die wij er ontmoetten. Het enthousiasme en de liefde voor hun beroep, nevenberoep of hobby is vaak grenzenloos. Het was dan ook een bijzonder genoeg met velen van hen kennis te mogen maken. Wat de volgende eeuw betreft zal echter het toch al geringe aantal beroepsimkers, veelal wegens gebrek aan een opvolger, ongetwijfeld afnemen, terwijl het aantal dat de imkerij als hobby of nevenberoep uitoefent zich nauwelijks zal kunnen handhaven. De economische situatie in Duitsland, klimaat en afname van de drachtmogelijkheden zullen daarbij ongetwijfeld een rol spelen.

Tenslotte de opmerking dat bij een vakantie in de Lüneburgerheide niet verzuimd mag worden uitgebreid aandacht te schenken aan de vele cultuurhistorische aspecten van de stad Lüneburg en omliggende plaatsen.

Frederiksoords grote trots

Ab Kuypers

Ondanks de aanhoudende regen moet het voor Baldi Dekker vandaag, vrijdag 12 juni, toch een zonnige dag zijn geworden. Zo'n twintig genodigden maakten de officiële opening mee van 'zijn' bijenmuseum in de zogenaamde Koloniehof, onderdeel van het themapark 'Land van Weldadigheid' te Frederiksoord. (zie Bijen 7(5): 131-133 (1998). Een goed moment om voor een tweede maal af te reizen naar Zuid-Drenthe.

Voorgeschiedenis

- 314 Oorspronkelijk lag het in de bedoeling dat het museum zou worden ingericht met verzamelde spullen uit de nalatenschap van Atze Dijkstra. Een gedeelte daarvan, aangevuld met verzamelde stukken van Baldi staat al jaren tentoongesteld in het rotan- en bijenteeltmuseum, enkele kilometers hier vandaan. Omdat daar geen mogelijkheden bestaan om uit te breiden en de bijenteeltspullen feitelijk een ondergeschikte rol lijken te spelen, is men (de stichting Apiculturama, beheerder van de nalatenschap van Atze Dijkstra) maar wat blij met de mogelijkheid in Frederiksoord een eigen museum te kunnen inrichten. Baldi Dekker (bestuurder Apiculturama): 'Wij hoorden dat men in Frederiksoord in het kader van nieuwe ontwikkelingen wel interesse had in een bijenteeltmuseum. De stichting Apiculturama, al enige tijd niet meer zo erg gelukkig met de gang van zaken in het museum in Noordwolde, heeft toen contact opgenomen met 'Frederiksoord'. Men was inderdaad erg gelukkig met ons aanbod.'

Voorzichtigheid troef

Ondanks het enthousiasme is 'Frederiksoord' met alle denkbare voorzichtigheid te werk gegaan. In eerste instantie had men wel enige bedenkingen; men wilde het museum in Noordwolde persé niet in de wielen rijden en zeker geen kwade gezichten veroorzaken. Baldi Dekker: 'Men is met dat probleem heel zorgvuldig omgegaan en na het nodige overleg heeft men in goede harmonie besluiten kunnen nemen. Die kwamen er in eerste instantie op neer dat een gedeelte van het aldaar tentoongestelde materiaal naar Frederiksoord zou verhuizen. Uit mijn eigen collectie zouden aanvullingen worden gezocht. Na enkele jaren zou al het materiaal naar Frederiksoord verhuizen.'

Anders gelopen

In de loop van de onderhandelingen en voorbereidingen voor Frederiksoord deed zich een min of meer onverwachte meevaller voor.

Baldi: 'Toen wij eenmaal in bespreking waren bleek dat de mogelijkheid zich aandiende om een latere uitbreiding van de reeds bestaande ruimte voor het museum te realiseren. Op de één of andere manier, zal er volgend jaar een verbinding gebouwd worden tussen de reeds aanwezige kaarsenmakerij in de Koloniehof en ons museum. Dat betekent een forse vergroting van de totale ruimte. Hierdoor kunnen we uiteindelijk ontzettend veel spullen uitstellen. We hebben, vooruitlopend op deze uitbreiding besloten om dit eerste gedeelte van het museum met alleen maar materialen uit mijn eigen verzameling in te richten. Volgend jaar komen daar spullen van Apiculturama bij. Als dat eenmaal gerealiseerd is kunnen we denk ik met recht zeggen, dat wij het grootste bijenteeltmuseum in Nederland zijn geworden.' Het is met ingehouden trots dat het wordt gezegd. Tot zover de aanloop naar vandaag.

Officieel open

Opvallendste aanwezige was misschien wel de weduwe van Atze Dijkstra. Voor de opening was de burgemeester van Westerveld, de heer Meijer uitgenodigd. Na eenvoudigweg de toegang te hebben ontsloten werden de aanwezigen uitgenodigd het museum te betreden. Na een welkom van Edward Lehmann, directeur van Land van Weldadigheid was het woord aan de heer Meijer die zich zeer verheugd toonde met de ontwikkeling van het themapark: 'De gemeente Westerveld probeert de recreatieve sector te versterken, toeristen vormen voor een groot deel onze economische bron.'

Over het belang van Land van Weldadigheid: 'Wij zien bij een zeker publiek een grote hang naar het verleden. De belangstelling voor oude cultuurwaarden en geschiedenis is groeiend. Dit bijenmuseum zal vanaf vandaag een toegevoegde waarde blijken voor de Koloniehof.'

Herkenning

Baldi Dekker, die na de burgemeester een kort woordje sprak bleek tijdens de inrichting van het museum al bezoekers te hebben gesproken. 'Ik ben blij met de opvallende tekenen van herkenning bij

Oogstgereedschap en potten. Foto's Ab Kuypers

Boeken en berokers in Bijenmuseum te Frederiksoord.

sommige mensen, die hier binnen zijn geweest, toen er eigenlijk nog niet veel te beleven viel. Mensen herinneren zich van vroeger verschillende dagelijkse gebruiksvoorwerpen die hier staan tentoongesteld.' Na dit alles merkte Edwald Lehmann nog op: 'Hier staat niet zomaar een verzameling, het zijn vooral veel dingen die bewaard zijn gebleven, zij vertegenwoordigen een stukje cultuurgoed uit het verleden. Alleen daarom al past deze uitstalling uitstekend in ons themapark.' Daarna namen in ontspannen sfeer de genodigden het tentoongestelde in ogenschouw.

Kans

Nu eindelijk, na veel voorbereidend werk 'zijn' museum open is, lijkt een droom in vervulling te zijn gegaan. Een aardig gedeelte van zijn verzameling heeft hierin een plaats gevonden. Baldi Dekker verzucht: 'Dit is toch de kans van mijn leven om mijn verzameling op deze wijze, op deze locatie te kunnen tentoonstellen? Het is een prachtige ruimte geworden. De verbouwing van wat eerst een woning was heeft prima uitgewerkt. Er is doorgebroken en opgeknapt. Ik ben hier heel blij mee.'

Ten tijde van mijn eerdere bezoek was Baldi nog volop met de voorbereidingen bezig. De vitrines, toen nog in aanbouw, zijn nu gevuld met te veel om op te noemen, maar hierbij toch maar een poging: berokers, honingpotten en -blikken, medailles en penningen, boeken en kinderspelletjes, spaarpotten, prenten, etiketten, kortom te veel om op te noemen.

Hoewel dit museum vooral is ingericht met verzamelobjecten, waardoor een goede indruk wordt verkregen op welke gebruiksvoorwerpen er allemaal iets over bijen of honing voorkomt, wordt er uiteraard ook aandacht aan de imkerij zelf besteed. Oude gereedschappen, korven en kasten, apparatuur voor was- en honingverwerking, ofwel, er is van alles te genieten. Onder de verschillende kunstwerkjes tevens enkele

werken van Baldi zelf. Uiteindelijk is deze bijenmeester en verzamelaar ook nog eens kunstenaar. Wat zeker niet gemist mag worden is 'Het eerste Nederlandse Bijenvijanden museum', een ludieke manier om kennis te maken met vijanden van honingbijen, zoals elke imker ze kent.

Fladderaars

Behalve in het nieuwe bijenmuseum wordt sinds kort ook in de thematentoonstelling in het Land van Weldadigheid aandacht besteed aan (o.a.) de honingbijen. Onder de titel 'Vlinders, bijen en andere fladderaars' wordt het verhaal verteld van het nut van 'fladderende' insecten. Aan de voorbereidingen heeft het amper kunnen liggen, zou je zo zeggen. Over het resultaat kan ik eigenlijk niet al te enthousiast zijn, maar dat komt misschien wel omdat we onderhand een beetje verwend zijn geraakt wat betreft voorlichtende activiteiten.

Baldi Dekker, ook al niet gelukkig met het resultaat: 'Op het moment van de opening was de tentoonstelling nog lang niet gereed. En ook nu moeten er nog steeds spullen binnenkomen. Ik heb, om er nog iets van te maken enkele oude honingpersen neergezet en twee observatiekasten met bijenvolken erin.' Het voorlichtingsmateriaal in de vorm van grote posters, is stukje bij beetje binnengekomen, maar lijkt nu compleet te zijn. De bijenvolken staan een beetje weggemoffeld achter lange lappen zwart plastic. Een onopvallende aanwijzing brengt het publiek wellicht op de gedachte er eens een kijkje achter te nemen. Kortom, het lijkt een gemiste kans, er had mijn inziens meer ingezet. In het grote gebeuren van 'Land van weldadigheid' raken de fladderaars op deze manier een beetje op de achtergrond, jammer. Maar gelukkig is er in het totale park nog genoeg te genieten om eens af te reizen naar Frederiksoord.

Uit de PC van de voorzitter

Dick Vunderink

Ik was aanwezig bij een uitvaartdienst van een bescheiden maar waardevolle vrouw. Terwijl de kerk volliep, trof het mij dat een uitvaart zo'n merkwaardige symbiose is van droefheid en blijde ontmoeting. Stralende begroetingen van familieleden die elkaar lang niet hebben gezien. Maar ook indrukwekkend, al die mensen die hun dagelijkse drukke gedoe onderbreken om stil te staan bij de betekenis van een mens die het goede voortbracht. Dat zijn momenten waarin iets gloort van hoop.

Nee, er volgt geen preek. Het was slechts een nadenkertje voor mij en u.

- Twee vergaderingen achter de rug van het Hoofdbestuur en van het Hoofdbestuur en de Groepsbesturen. De laatste in mijn beleven weer constructief, maar helaas een paar groepen afwezig. We hebben ons beleidsplan toegelicht. Dat begint met een poging te starten met een discussie over de toekomst van de VBBN. Een beetje spannend gebracht in de vorm van dilemma's in de sfeer van: "We moeten zo nodig" tegenover een laconieke houding van "waarom eigenlijk?". Of, zoals een groepsbestuurder het samenvatte: het dilemma van "daar moeten ZE voor zorgen" tegenover "wat is onze eigen verantwoordelijkheid". Wij vragen u op de groepsvergaderingen uw tanden erin te zetten.

- Wij informeerden de besturen over het project meertalige CD-rom, waarover de finale beslissing 14 oktober zal worden genomen. Veel verenigingen hebben gereageerd op onze oproep slapend geld ter beschikking te stellen. Dat leverde f33.000,- op en daar kunnen we mee aan de slag. Er is en wordt nog driftig vertaald en als dat klaar is, worden de filmfragmenten ingesproken en kan de techniek aan de gang. Als de zaak loopt zoals we berekend hebben, dan hebben deze subverenigingen en de VBBN een leuke financiële opsteker en profiteren wij en de toekomstige kopers van de prestatie die door een aantal onzer is verricht. Weet u dat Henk van den Broek er een voetbalknie aan overhield? Te lage computertafel of te lange benen. Maar wacht, ik loop te hard van stapel, eerst moet de beslissing vallen over het businessplan.

Ook voor de "Floriade 2002" hebben we een financiële constructie bedacht en die geeft wel ruimte maar nog niet genoeg, dus dat laat ik nog even rusten.

- Ik hoor vaak: wat hebben we aan de Ambrosiushoeve? (Soms zegt men Wageningen i.p.v. Ambrosiushoeve) Ik heb dan een goede wedervraag: wat hebben jullie voor onderzoeken voorgesteld? De VBBN dient te weinig onderzoeksvoorstellen in. Als u met uw leden bijeen bent, probeer eens een onderzoeksvoorstel te bedenken en stuur dat aan de VBBN. Dat kan trouwens ook voor

projecten die wellicht voor EG-subsidie in aanmerking komen. Alleen moet u dan al een mogelijkheid zien voor 50% financiering, maar soms kan dat passen in het onderzoeksplan van de Ambrosiushoeve. Overleg desnoods even met Aad de Ruijter of met het Hoofdbestuur over de precieze voorwaarden.

- Een gelukwens aan de subvereniging 'Veluwezoom' te Bennekom met het 100-jarig jubileum en hun fraaie jubileumboek.
- Daartegenover de mededeling dat er een Amerikaans vuilbroedbesmetting is geconstateerd in de omgeving van de stad Groningen. Daar is een reisverbod en het zal wel even duren voor de screening in het voorjaar voltooid zal zijn. De heide heeft zich van de goede kant laten zien en zo wisselen voor- en tegenspoed elkaar af. Ik ben intussen wat minder ongerust over het grondwaterpeil.

Acceptgirokaart VBBN

Bij dit novemhernummer treffen VBBN-leden een acceptgirokaart aan voor betaling van de contributie voor 1999. Als u er voor zorgt dat uw betaling eind december/begin januari bij ons binnen is, zorgen wij er voor dat uw lidmaatschapskaart, tevens registratiekaart, eind januari aan uw subvereniging gestuurd wordt.

Alleen leden die betaald hebben ontvangen een lidmaatschapskaart!

- Wilt u niet vergeten, bij verhuizing, ook aan het secretariaat van de VBBN in Wageningen uw nieuwe adres door te geven. Wij zorgen dan voor een ononderbroken toezending van Bijen.
- Ook als u wilt overstappen naar een andere subvereniging, horen wij dit graag zo spoedig mogelijk van u. Eventuele opzegging van uw lidmaatschap dient vóór 1 december 1998 schriftelijk te geschieden. Wilt u in dit schrijven uw debiteurennummer vermelden, u kunt dit vinden op de bijgesloten acceptgirokaart. U kunt dit schrijven richten aan: Ledenadministratie VBBN t.a.v. mw. M.J.E.M. Canters, Postbus 90, 6720 AB Bennekom of per fax: 0317-424180 of E-mail: bijenhuis@tip.nl

Het project meertalige CD-rom

Catelijne Rauch, algemeen secretaris VBBN

Op 14 oktober is er in het Bijenhuis in Wageningen een bijeenkomst geweest met de deelnemers aan het project 'Meertalige CD-rom'. Alle aanwezigen gaven aan, na de toelichting door het Hoofdbestuur op het businessplan, dit plan nog steeds van harte te ondersteunen. Dankzij financiële steun van diverse subverenigingen én particulieren, gaat het project dus door. Subverenigingen en/of particulieren die alsnog willen deelnemen aan het project kunnen zich nog tot 1 januari 1999 aanmelden. Hiervoor of voor het opvragen van het businessplan kunt u contact opnemen met het VBBN-secretariaat, 0317-422422, fax 0317-424180 of bijenhuis@tip.nl